

OTDK-dolgozat

Szabó Tamás

BA

2013

Miből (nem) lesz nyugdíj, avagy a rejtett gazdaság „csodái” egy előregedő társadalomban

What will (not) be the pension or the hidden „miracles” of an aging society

Szabó Tamás

Kézirat lezárva: 2012. április 7.

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS.....	1
2. A REJTETT GAZDASÁG.....	3
2.1. A rejtett gazdaság fogalmi meghatározása	3
2.2. A rejtett gazdaság megjelenési okai	6
2.3. A rejtett gazdaság hatásai	10
2.4. A rejtett gazdaság súlyának becslése	12
2.5. A rejtett gazdaság nagysága	13
3. NYUGDÍJBIZTOSÍTÁS	16
3.1. A fogalom meghatározása	16
3.2. Az öregségi nyugdíjuttatások típusai.....	18
3.2.1. Az öregségi teljes nyugdíj	19
3.2.2. A kordedvezményes öregségi nyugdíj.....	20
3.2.3. Az öregségi résznyugdíj	20
3.2.4. Az előrehozott öregségi nyugdíj	21
3.2.5. A csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíj.....	21
3.2.6. Korengedményes öregségi nyugdíj	22
3.3. A fenntarthatatlan nyugdíjrendszer	22
4. MINDEN ALAPJA, AVAGY A DEMOGRÁFIAI HÁTTÉR	28
4.1. Demográfiáról általánosságban	28
4.2. Hol itt a probléma? – Elemzések társadalmunkról.....	29
4.3. Változtatandó tendenciák?.....	34
4.3.1. A termékenység csökkenése	34
4.3.2. A születéskor várható átlagos élettartam növekedése	38
5. KONKLÚZIÓ.....	40
IRODALOMJEGYZÉK	41
MELLÉKLETEK	I
1. melléklet: Lakáscélú hitelek	II

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat: A 15-74 éves foglalkoztatottak a szokásos heti munkaórák száma szerint.....	10
2. táblázat: A teljes öregségi nyugdíjra jogosító nyugdíjkorhatárok	19
3. táblázat: A GDP alakulásától függő sávós nyugdíjemelés (%)	27
4. táblázat: Élveszületések száma	35
5. táblázat: A népesség száma korcsoportok szerint.....	37
6. táblázat: Születéskor várható átlagos élettartam.....	38
7. táblázat: A csecsemőhalandóság mértéke.....	38

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: GDP-arányos rejtett gazdaság Magyarországon (%).....	14
2. ábra: A GDP és a rejtett gazdaság (folyó áron, millió forint).....	14
3. ábra: Induló pótlási arányok Magyarországon	24
4. ábra: Magyarország 1910-es évi korfája	31
5. ábra: Magyarország 2010-es évi korfája	32
6. ábra: Magyarország 2050. évi korfája	34
7. ábra: Egyes női korcsoportok részesedése az összes születésszámból	36

1. BEVEZETÉS

A dolgozatomat a téma választásom indoklásával kezdem. Mindenképp egy aktuális témát szerettem volna feldolgozni, az első ötletem az volt, hogy ez a nyugdíjrendszer legyen. Azonban a dolgozat megírása folyamán ébredtem rá arra, hogy azzal a témával kapcsolatban nem tudnék érdekes dolgot készíteni. Túlságosan száraz téma lett volna, valamint észrevettem azt is, hogy milyen szorosan kapcsolódik hozzá a rejtett gazdaság létezése is. A demográfiai elemzések fejezetének hozzátartozását már-már kötelezőnek éreztem, mert véleményem szerint számadatok nélkül az egésznek nincs semmi prezentáló értéke.

A fentebb leírtakból már sejteni lehet, hogy a dolgozat három főfejezetből áll. Mindegyiket az adott fejezet címének fogalmi definiálásával kezdem el, melyekhez igyekeztem minél több forrásból meghatározásokat gyűjteni, hogy azok által minél jobban tudjam azokat definiálni.

Az első fejezet a rejtett gazdaságról szól. Annak fogalmi meghatározásán túl taglalom megjelenési okait, gondolva ez alatt azokra a gazdasági tényezőkre és problémákra, amelyek megvalósítják létezését. Ezeket követően a hatásai kerülnek bemutatásra. Az azt követő alfejezetben mérési módszerek közül mutatok be hármat. Teszem ezt azért, mert sokan nem is tudják, hogy létezik mód a jelenség nagyságának a mérésére. A fejezetet a rejtett gazdaság nagyságának elemzésével zárom.

A második fejezet a nyugdíjrendszer bemutatásával foglalkozik. A fogalmi meghatározások után a különböző öregségi nyugdíjtípusok ismertetése következik, mégpedig azért, mert a dolgozat további részeinek megértése szempontjából nagyon lényegesek. Ezek után viszont egy sokkal érdekesebb téma feldolgozása kerül sorra, melynek keretén belül elemzem, hogy miért fenntarthatatlan a jelenlegi nyugdíjrendszerünk. Véleményem szerint ez az alfejezet azért is érdekesebb a többi nyugdíjrendszerrel foglalkozónál, mert aktuális problémákat dolgoz fel.

Végül az utolsó fejezetben a demográfiai elemzések találhatók meg. E fejezet megírás jelentette számomra a legnagyobb kihívást. Kifejezetten törekedtem a lehető legtöbb szemléltető elem alkalmazására. Én úgy gondolom, hogy egyes problémák elemzésekor az olvasó számára nem marad meg annyira annak mondanivalója, mintha arról egy ábrát vagy egy táblázatot is látna. További előnyüknek tartom, hogy az elemzésekben leírtak egy sűrített formájának lehet azokat tekinteni.

Ahogy azt már az első bekezdésben is írtam, mindenképp egy aktuális téma feldolgozása volt a célom. Ismertettem továbbá, hogy miként alakult ki a dolgozat végül elem-

zésre kerülő témáinak sora. A következőkben viszont a témák választásának okait, és azok feldolgozásának céljait mutatom be.

Véleményem szerint nem létezik olyan ember a Földön, aki ne képzelte volna el azt, hogy hogyan szeretné leélni nyugdíjas éveit. Ezen elképzelések első lépésének az öngondoskodást, azaz a jövő anyagi biztonságának megteremtését tartom. Ennek legalapvetőbb eszköze maga a nyugdíj, mely megteremtéséhez mindenképp bejelentett munkaviszonnyal kell rendelkezni. Bejelentett munkaviszony kifejezés alatt olyan munkaviszonyt értek, amely után mind a munkáltató, mind a munkavállaló fizeti a különböző adókat és járulékokat. Ebből egyértelműen adódik az, hogy sajnos léteznek nem bejelentett munkaviszonyok is, amelyek már a rejtett gazdaság kérdéskörébe tartoznak. A rejtett gazdaság témájának választásához hozzátartozik az is, hogy bár jómagam még nem tartozok az aktív keresők táborába, viszont mégis nagyon sokat hallok a növekvő járulékok és adók problémájáról. Ennek következtében már-már saját magam miatt is érdekessé vált a téma, hiszen ezeket én magam is tapasztalni fogom, amint aktív kereső státuszba lépek. A demográfiai kutatásaim elsődlegesen sokkal kisebb terjedelmet jelentettek volna. Az elemzések folyamán viszont egyre több érdekes összefüggésre bukkantam, melyek további vizsgálatokat vontak maguk után. A növekvő számú elemzéssel csupán azt szerettem volna elérni, hogy minél részletesebben mutassam be a fentebb említett problémák megnyilvánulásait és hatásait társadalmunk esetében.

Általános célként tűztem ki magam elé egy olyan dolgozat megírását, amely elolvasásával az olvasó egy átfogó képet kap társadalmunk jelenlegi, és a majd következő években kiteljesedő problémáiról. Megírása során így kifejezetten törekedtem az érthetőségre, az egyszerű kifejezésmódra, és a logikus felépítésre.

2. A REJTETT GAZDASÁG

Ebben a fejezetben a rejtett gazdaság a címben megjelölt témához kapcsolódó területeivel foglalkozok. Elsőként a rejtett gazdaság fogalmi meghatározásával kezdem, majd azt követően térek ki a rejtett gazdaság felbukkanásának okaira, hatásaira, mérési módszereire, és végül a nagyságára.

2.1. A REJTETT GAZDASÁG FOGALMI MEGHATÁROZÁSA

A rejtett gazdaság fogalmára nincs általánosan elfogadott definíció. Megnevezések szempontjából is sok változatával lehet találkozni. A következő kifejezések mögött bár húzódhatnak meg tartalmi különbségek is, mégis használják a jelenség kifejezésére. Így találkozhatunk a föld alatti, a nem hivatalos, a nem regisztrált, az árnyék, az informális, a szürke, a fekete stb. gazdaság elnevezésekkel is (Ékes, 2007). A megnevezések tartalmi különbségei miatt a kutatók is többféleképpen definiálják.

Az egyik megfogalmazása a megnevezéstől függetlenül az adózatlan termelést, szolgáltatást, munkavégzést értelmezi a rejtett gazdaság definíciója alatt (Szűrös, 2001). Ezen folyamatok során keletkezett jövedelmeket láthatatlan jövedelmeknek is szokás nevezni. Azért is illik rájuk ez a kifejezés, mert az ilyen folyamatok során szerzett bevételeket igyekeznek az adóhivatal számára láthatatlanná tenni, ezzel kerülve ki az adózási kötelezettséget (Ékes, 2007). Más országokban ebbe a kategóriába sorolják azokat a részben rendszer által biztosított lehetőségeket, amelyek túlzott igénybevétele növeli a jólétet. Erre a legegyszerűbb példa a magáncélra is használt hivatali autó (Szűrös, 2001). Továbbá ide sorolnak olyan főként magas rangú hivatalnokok által igénybevett kedvezményeket is, melyekkel költségeket tudnak megspórolni. Jó példaként szolgál erre az, hogy ingyenesen protokoll jeggyel nézhetnek meg előadást vagy meccset, vagy az, hogy meghívják fogadásokra, illetve vacsorákra (Ékes, 2007). Végül ide sorolják a jogi paragrafusok az egyén számára előnyt nyújtó értelmezéséből származó pénzeket is (Szűrös, 2001).

A következő meghatározás a fogalom egy szélesebb körű értelmezését fejezi ki. Így besorolásra kerül minden olyan tevékenység, amelyen keresztül valaki kiadást tud megtagarítani. Ez olyan esetben is fenn áll, amikor nincs pénzmozgás (Szűrös, 2001). Viszontszolgáltatások esetében is e jelenség figyelhető meg. Ezek között lehet olyan eset is, amikor pénzben jelentkezik a haszon, illetve van olyan eshetőség is, amikor nincs pénzmozgás, viszont a szolgáltatás illetve a kapcsolat révén olyan helyzet állhat elő, ami az egyén jólétét növelni képes (Ékes, 2007).

A kutatók egy csoportja a rejtett gazdaság fogalmába sorolja a családon belüli pénzforgalmat, így a pénzsegélyt, a rendszeres pénzjuttatásokat, valamint az örökségeket is. Szerintük a nagyobb értékű ingóságok után, például műkincsek után is adózni kellene. Azonban azon örökrészek után, amelyek az adózás elől elrejtethők (pl.: készpénz, ékszerek) nem adóznak, mégis az örökös jólétét fokozzák vagy az értékesítésük, vagy pedig a használatuk által (Ékes, 2007).

A fogalom további szélesítésével való foglalkozásom során Ékes (2007) munkájából vettem segítséget, melyben kifejtésre kerül a minél pontosabb meghatározásra törekvők véleménye, miszerint a jelenség fogalmkörébe sorolhatók a háztartásokban végzett munkák és a barkácsolás is. Álláspontjukat azzal magyarázzák, hogy ezekkel a tevékenységekkel az egyén jóléti szintje növekszik, továbbá, hogy ha e tevékenységeket is beszámítanak az ország bruttó hazai termékébe, akkor ezeknek köszönhetően nőne az ország GDP-je. Ennek a megközelítésnek az az oka, hogyha egy háztartás egy házi munkát – legyen az most példának okáért a takarítás – egy takarító vállalattal végeztetne el, akkor az máris része lenne, tehát emelné az ország GDP-jét. A nézőpontnak ellenben az a nagy hibája, hogyha a GDP-be beleszámítódnának a háztartási munkák értékei, akkor az országok GDP értékei nem adnának jó összehasonlítási alapot. Magyarázatként szolgál, hogy az adott ország jóléti szintje nem csökkent – feltételezve azt, hogy a takarító vállalat által végzett munka megegyező, vagy esetleg jobb minőségű a család valamely tagja által végzett munkánál –, a GDP-je mégis emelkedett. Ez azt eredményezheti, hogy két ország jóléti szintje lehet, hogy teljesen azonos szintű, mégis a GDP-jük között nagyon nagy eltérés lenne megfigyelhető (Ékes, 2007).

További érvként szolgál ezen álláspont mellett az, hogy ha a háztartások ezeket a munkákat saját maguk végzik el otthon, akkor a háztartási munkák elvégzésére létrejött vállalatok teljesítménye csökken, ami a megtermelt GDP-ben is megmutatkozik.

Látható, hogy nagyon nehéz eldönteni, hogy melyik változat lenne jobb, így a kérdéskör eldöntéséhez segítségként az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) ajánlása szolgált. Az ajánlás álláspontja szerint az egy háztartásban élőknek az egymás számára, vagy önmaguknak végzett munkákat nem kell a GDP-be beszámolni, legyen az háztartási munka vagy barkácsolás (Ékes, 2007).

A következő fogalom tartományszélesítéssel egy újabb vitatott témához lyukadunk ki. Ez esetben már bevonjuk az olyan tevékenységeket is, melyek jövedelmet hoznak a gyakorlójuk számára, viszont a tevékenységek törvény által tiltottak (Szűrös, 2001). Ilyen például a kábítószer kereskedelem. Ezeknek a szolgáltatásoknak azt a részét, amit a jog-

szabályozás engedélyez, be kell számítani a GDP-be (Ékes, 2007). Így besorolásra kerül a prostitúció és a szerencsejátékok. Itt meg kell említenem egy olyan változatot is, amikor minden bűnözésből származott pénz a rejtett gazdaság fogalma alatt kerül megemlítésre. Ez esetben két nézőpont feszül egymásnak, mely nézőpontokat Ékes (2007) alapján mutatok be. Az egyik „a pénznek nincs szaga” felfogás, tehát ha jövedelem keletkezik, akkor azután adózni kell még akkor is, ha az valamilyen bűnözéshez kapcsolódik. A másik pedig az, hogy ha a bűnözéshez kapcsolódó tiltott ügyletek kiderülnének, akkor azoknak nem adózási kötelezettséget kellene maguk után vonniuk, hanem büntetéseket.

Mint az látható, nagyon nehéz meghatározni egy egységes fogalmat a rejtett gazdaság kifejezésére. Ahogy azt már a fejezet elején említettem, a különböző rejtett gazdaságra használt meghatározások között vannak fogalmi különbségek is. Most e különbségek definíciói következnek, hogy elkülönítsem azokat a rejtett gazdaság fogalmától, ezzel körvonalazzam a rejtett gazdaság dolgozatomra vonatkozó meghatározását.

Az egyik a feketegazdaság fogalma. Feketegazdaság esetében olyan tevékenységről beszélünk, amely során jövedelem jön létre, viszont a tevékenységet jogszabályok tiltják (Ékes, 2007). A feketegazdaság tevékenységei közé sorolandó ezek szerint a lopott termékek értékesítése és a kábítószer kereskedelem (Szűrös, 2001). Egy másik meghatározás szerint a feketegazdaság olyan gazdasági tevékenységeket foglal magába, melyek gazdasági értelemben termelési folyamatot jelentenek, de nem kerülnek bevallásra az adóhatóságoknál, így nem fizetnek utánuk társadalombiztosítási járulékot és más közterheket, és nem kerülnek beszámításra a nemzeti számla- és mérlegrendszerben (Antal, 2001).

A következő fogalom melyet tisztáznom kell, az informális gazdaságé. Informális gazdasági tevékenységek között olyan szolgáltatásokról szokás beszélni, melyek növelik a jólétet, viszont pénzmozgással nem járnak (Ékes, 2007). Ebbe a kategóriába tartoznak a háztartási munkák és a barkácsolás. Mivel dolgozatom célja nem ennek a témának a feltárása és tárgyalása, emiatt én a viszontszolgáltatásokat is ide sorolom be. Már csak azért is, mert nem lehet tudni, hogy melyik viszontszolgáltatást motiválja az adó megkerülése, illetve melyik történik ténylegesen szívességnyújtás céljából.

Az előző fogalmak letisztázása után úgy gondolom ideje definiálnom a rejtett gazdaság azon fogalmát, mely kifejezi a jelenség azon oldalát, amelyről a dolgozatot készítem róla. Ezek alapján én a rejtett gazdaság fogalmán azon tevékenységek halmazát értem, melyek során adóköteles, mégis adóteher alól kivont jövedelem keletkezik, ezen belül is a feketefoglalkoztatás tartozik jelen esetben a témaköröm alkotóelemének. Még mie-

lőtt definiálnám a feketemunkát, meghatározom az adócsalás fogalmát. Teszem ezt azért, mert hivatkozni fogok rá a feketefoglalkoztatás definíciójában.

Adócsalás akkor következik be, amikor egy engedéllyel rendelkező vállalkozó teljesítményének egy részét, vagy egészét eltitkolja az adóhatóságok elől. Az eltitkolás történhet több módon is, beszélhetünk a vállalkozó számlakönyveinek meghamisításáról, vagy akár torzított jövedelembevallásról (Ékes, 2007).

A feketemunka nem más, mint amikor a munkáltató nem jelenti be az általa alkalmazott munkavállalót, illetve a munkavállaló fizetésének egy részét, vagy akár az egészét sem (Ékes, 2007). Ezáltal a munkáltató nem fizet társadalombiztosítási járulékot, a munkavállaló pedig személyi jövedelemadót takarít meg (Antal, 2001). A feketefoglalkoztatás végül is nem más, mint az adócsalás egy formája (Ékes, 2007).

A rejtett gazdaság jelenségét szerintem a következő sorok írják le megfelelően. „A rejtett gazdaság tehát azoknak a gazdasági vagy gazdálkodással összefüggő tevékenységeknek az összessége, amelyeknél keletkezett jövedelmek az adózást szándékosan kikerülik, a makro-statisztikába legfeljebb becslésekkel kerülnek be, és alapvetően pénzben, esetleg tárgyi értékben, vagyont gyarapító formában megjelenő láthatatlan jövedelmeket eredményeznek a lakosságnál” (Ékes, 2007, 18.o.).

2.2. A REJTETT GAZDASÁG MEGJELENÉSI OKAI

A fogalmi meghatározások után a rejtett gazdaság megjelenési okait mutatom be, továbbá azon gazdasági tényezőket, amelyek létrehozták, növelték, illetve napjainkban is működésben tartják.

A rejtett tevékenységeket és jövedelmeket a látható gazdaság nem megfelelő működése kelti életre (Ékes, 1993). Miben nyilvánul meg a nem megfelelő működés? Két dologban. Az egyik a formális gazdaságban megkereshető jövedelmek korlátozottsága, a másik a rendelkezésre álló javak szűkössége (Ékes, 2007). További súlyosbító körülményként fogható fel az ember egyik legalapvetőbb tulajdonsága, mégpedig az, hogy mindenki többre vágyik annál, amit elért (Ékes, 1993). Ez a magasabb életszínvonalra való törekvésben nyilvánul meg, melyet többletjövedelem iránti vágyként is értelmezhetünk (Szűrös, 2001). Az előzőek a rejtett gazdaság legáltalánosabb okaiként kezelendők.

A jelenség további okai között két egymástól eltérő halmazt különítek el. Az első halmazt azok alkotják, melyek között olyanokról kell beszélnünk, amelyek minden társadalmi-gazdasági rendszerben léteznek, így váltják ki, tartják fenn a nem látható gazdaság műkö-

dését (Ékes, 1993). Az okok másik halmazába azok sorolhatóak bele, melyek létezését egy adott társadalmi-gazdasági rendszer hívja életre, így ezek hatásait csak abban az adott társadalmi-gazdasági rendszerben lehet megfigyelni (Ékes, 2007).

Minden rendszerben a rejtett gazdaságot fenntartó, növelő okok a következők. Ezek bemutatásához Ékes Ildikó 1993-as és 2007-es munkáit használtam segítségként.

Elsőként a túladóztatást említem meg, mely az adóterhek növeléséből eredeztethető. Aból adódóan, hogy a fogyasztók csak a fizetendő bruttó árakat veszik figyelembe, az az általános megállapítás, hogy a jövedelmeket közvetlenül terhelő adók mértékének változtatása és a rejtett gazdaságban való részvétel között egyenes arányosság áll fenn. Minél magasabbak a jövedelmeket közvetlenül terhelő adók, annál nagyobb a rejtett gazdaságban való részvételi arány. Ez természetesen fordítva is igaz. Ennek az a magyarázata, hogy ezen adók jövedelemcsökkentő hatása azonnal érzékelhető. Azonban a forgalmi és fogyasztási adók növelése következtében nem jelentkezik annyira nyilvánvalóan, így azok emelésével nem növekszik a rejtett gazdaságban elhelyezkedők száma.

Második okként az intézményrendszerek működési problémáit veszem górcső alá. E kategória keretein belül beszélhetünk irányítási és vezetési hiányosságokból adódó, a nem megfelelő szervezeti felépítésű irányítás, az egyes hatáskörök elhatárolásából adódó átfedési, valamint a fehér foltok problémájáról. (Ez utóbbi esetében, mint várható következményről kell beszélni, mivel nem jöhetne létre az egyes hatáskörök elhatárolásából adódó átfedési problémák nélkül.) Nem könnyíti meg az intézményrendszerek működését a közigazgatásban és közszolgáltatásban dolgozók alacsony fizetése sem, mert így nincsenek kellő módon ösztönözve a lelkiismeretes, pontos munkavégzésre. Az intézményrendszerek szempontjából a felsorolás fontos része az erkölcsi problémák kérdése is.

Harmadik oknak a túlzott szabályozás kérdését vetem fel. A túlszabályozás valójában kialakítja és meghatározza a munkaerőpiacot. Ennek nagyon egyszerű a magyarázata. A magyarországi vállalatok munkaügyileg túl vannak szabályozva, tekintettel kell lenniük a bérminimum, a teljesíthető túlórák, a kiskorúak, a külföldiek, a nyugdíjasok, a nők, a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására vonatkozó szabályokra. A rendeletek kijátszása nem csak anyagi, hanem a ráfordított idő szempontjából is megtérül. Betartásukhoz sok űrlapot és statisztikát kellene kitöltenie mind a munkavállalónak, mind a munkáltatónak, ami rengeteg időt venne igénybe, így válik érdekeltté kijátszásukban mind a két fél. Ezért van az, hogy nagyon sok vállalkozó engedély nélkül működik, mert ezáltal könnyebben tudják végezni tevékenységüket. Nincs szükségük könyvelésre, számlák dokumentálására, és jelenléti ív vezetésére.

A túlszabályozás nem csak a munkaerőpiacon jelenik meg. Közvetetten, de érzékelhető az áru és pénzpiac szabályozásában is. Ez oly módon erősíti a nem látható gazdaságot az áru-
piacokon, hogy a beszerzendő különböző minőségi tanúsítványoknak, az áruelosztás, az
import-export, és az engedélyezési eljárások előírásainak túlszabályozása mind-mind arra
késztetik a gazdaság szereplőit, hogy tevékenységük egy részét, vagy akár egészét annak
keretein belül végezzék. Ugyan ebbe az irányba hatnak a pénzpiacon érvényesített szabá-
lyozások is, melyek a hitelfelvételei kondíciókra vonatkozó feltételeket szabályozzák túl.
Ere példaként szolgálhatnak az *1. Mellékletben* feltüntetett adatok.

A sorban negyedikként említtem a szegénységet, mint rejtett gazdaságot előidéző okot.
Minél alacsonyabb egy ország jövedelmi színvonala, azaz minél nagyobb teret hódít a
szegénység, annál kifejtettebb az adott ország rejtett gazdasága is. Ennek oka, hogy a sze-
gényeket sokkal könnyebb törvényszegésre rávenni, hiszen sokszor csak ilyen módon tud-
nak annyi jövedelemhez jutni, amennyiből el tudják magukat, illetve családjukat tartani. A
magas jövedelműeknél ez a magatartás a tőkeképzésnek és a tőke növelésének eszközéül
szolgál(hat). Esetükben a rejtett gazdaságban való részvételi hajlandóság sokszor legalább
olyan szintű, mint a legszegényebbek körében.

A magasabb, illetve a csak innen szerezhető jövedelmeket említtem meg ötödik okként. A
rejtett gazdaságban tevékenykedők számára a jövedelmek magasabbak, mint a formális
gazdaságban tevékenykedőké, még akkor is, ha az árut illetve szolgáltatást olcsóbban ad-
ják a látható gazdaságban kaphatók piac áránál. Ennek az a magyarázata, hogy a be nem
fizetett adók hasznán a megrendelő és a szolgáltató osztozik. Ide sorolandók továbbá a
borraivalók, hála-, csúszó- és kenőpénzek is. Ezeket általában két esetben szokták adni. Az
egyik esetben a kapott szolgáltatással való elégedettség miatt, annak igénybevétele után.
Ilyenkor beszélünk borraivalóról és hálapénzről. A másik esetben ezek az összegek előre
kerülnek átadásra ösztönző céllal annak reményében, hogy a lefizetett személy a lefizető
személy számára valamilyen kedvező szolgáltatást tud nyújtani, esetleg valamilyen előny-
ben tudja részesíteni azt. Ekkor beszélünk csúszó- és kenőpénzekről, de ide soroljuk azo-
kat az orvosoknak adott pénzeket is, amelyek előre kerülnek átadásra azok jóindulatának
megnyerése érdekében, vagy esetleges többletszolgáltatás nyújtásának reményében. Vé-
gül, van az emberek egy olyan csoportja, akik csak a rejtett gazdaságban tudnak jövede-
lemhez jutni. Ilyenek a vállalkozói engedéllyel nem rendelkező bevándorlók. Esetükben a
jövedelem nagysága sokszor alacsonyabb a látható gazdaságban ugyanazon munkáért
kapható fizetésnél.

A hatodik ok az infláció. Ez a jelenség a gazdaság egy olyan zavara, ami olykor hozzájárulhat a rejtett gazdaság előidézéséhez, fejlődéséhez és működéséhez. Az infláció az árak növekedésében szokott „testet öltetni”, ezáltal csökkenti a jövedelmek vásárló értékét. Ennek okán, az emberek az inflációt ugyanolyan jövedelem elvonásként ítélik meg, mint az adókat. Erre úgy reagálnak, hogy kiegészítő kereset után néznek azért, hogy növelni tudják bevételeiket, hogy ugyanolyan életszínvonalon tudjanak élni, mint addig. Bevételeik növelése érdekében egy bizonyos határon túl már nem tudnak a látható gazdaságban elhelyezkedni, mivel ahogy azt már az előzőekben taglaltam, a formális gazdaságban a megszerezhető jövedelmek korlátozottsága miatt a rejtett gazdaságban megnövekszik a munkakínálat.

A hetediket nem is nevezhetjük kiváltó oknak, ezt inkább feltételnek minősítjük. Ennek tükrében feltételként említem felsorolásomban a szolgáltatási szféra növekedését. E jelenség különösen azon szolgáltatásoknál figyelhető meg, amelyek működésében a technikai fejlesztés nem képes tovább növelni azok termelékenységét, ezáltal a fejlesztésekből adódó tevékenység fokozásának lehetősége korlátozottá válik. A szolgáltatások gazdasági terjeszkedése több módon is hozzájárul a rejtett gazdaság fejlődéséhez. Egyik módja a gazdaság súlyának növekedéséből adódó lehetőség, mely biztosította a feketemunka és az adócsalás nagyobb fokú elterjedését. Egy másik módja elsősorban a személyi szolgáltatások körében figyelhető meg. Nem másról, mint a borraivalóról van szó, mely egyre több új szolgáltatásnál is kezd meghonosodni.

A következő, nyolcadik a rejtett gazdaságot fenntartó, erősítő tényezőt se nevezhetjük oknak. A szolgáltatási szférához hasonlóan ezt is inkább feltételként kezeljük. A munkaidő csökkenése onnantól kezdve minősül a rejtett gazdaság egyik lehetőségének, amikor ezt a munkáltató béremelés helyett alkalmazza. A rövidebb munkaidőnek köszönhetően a munkáltató két módon is ösztönzi munkavállalóját a rejtett gazdaságban való részvételre. Az egyik, hogy a munkaidő csökkentésével megteremti a munkavállalónak a rejtett gazdaságban végzett munka egyik szükséges feltételét, a rá fordítható időt. A munkaórák számának csökkenését az *1. táblázatban* mutatom be. Viszont nem csak ideje, hanem igénye is lesz arra, hogy a rejtett gazdaságban keressen kiegészítő munkát, mivel azzal fogja tudni pótolni a formális gazdaság által biztosított foglalkoztatásából kieső jövedelmét.

1. táblázat: A 15-74 éves foglalkoztatottak a szokásos heti munkaórák száma szerint

(ezer fő)

Szokásos heti munkaórák száma	2000	2008	2009
1-35	191,6	208,3	243,6
36-40	2591,2	3048,1	2953,5
41-	687,0	328,8	301,8
Nagyon változó	386,4	294,2	283,0
Összesen	3856,2	3879,4	3781,9

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2009) 16.o.

Végül a kilencedik oknak a hagyományokat kell, hogy megemlítssem. Ez különösen a már fentebb említett borraivaló esetében figyelhető meg. Rég kialakult dolog az, hogy a tipikus borraivalós szakmákban (fodrász, pincér, stb.) foglalkozók a szolgáltatás megtérítésekor a szolgáltatás áránál magasabb összeget kapnak a szolgáltatást igénybevevő személytől. Ez a szokás az idő múlásával hagyománnyá vált, így eljutottunk oda, hogy napjainkban a borraivaló elvesztette eredeti funkcióját, a szolgáltatással való elégedettség kifejezését.

Összességében elmondható, hogy a rejtett gazdaság egészére – gondolva ez alatt annak elterjedésére, az abban való foglalkoztatásra, és végül az abban való munkavégzésre – külső tényezőként hatást gyakorol a gazdasági környezet és az adott nemzetgazdaság intézményrendszere. A feketefoglalkoztatás esetében ugyanilyen hatással bír az érdekek találkozása. Hiszen mikor is valósul meg feketefoglalkoztatás? Amikor arra irányuló ösztönző erő jelenik meg mind a munkavállalónál, mind a munkáltatónál. E két erő találkozása valósítja meg a jelenséget. Ha már valamelyik oldalról nincs meg az ösztönzés, akkor az a fél úgyis elutasítja a másik fél „igényét”, ezzel tagadva meg a feketefoglalkozást/feketefoglalkoztatást.

2.3. A REJTETT GAZDASÁG HATÁSAI

Ebben a fejezetben a rejtett gazdasághoz kapcsolódó ok és lehetőség elemzéssel foglalkozok. Segítségül szolgáltak számomra Ékes Ildikó 1993-as és 2007-es művei. A fejezetet e két mű feldolgozása alapján készítettem el, így a szerzőhöz hasonlóan az okokat és lehetőségeket én is a gazdasági rendszerekhez kapcsolva ismertetem.

Piacgazdaságokhoz kapcsolódó okok és lehetőségek esetén három tényezőről szoktunk beszélni.

Első tényezőként említhető meg a munkanélküliség. A munkanélküliség elemzése során úgy érzem nem csak, mint a rejtett gazdaságot kiváltó okról, hanem mint a rejtett gazdaság

hatásáról is beszélnem kell. Nem létezik piacgazdaság munkanélküliség nélkül. Mivel a munkanélküli segélyek összege általában a munkabéréknél csekélyebb, romlik az egyén és családjának életszínvonala egy esetleges munkanélkülivé válás esetén. Tekintettel arra, hogy az egyén meg akarja tartani a korábban elért és megszokott életszínvonalát, így a segély összegének megpótlása céljából munkát fog keresni. Csakhogy a segélyre vonatkozó előírások gyakran tiltják a segély melletti kiegészítő keresetért történő munkavégzést. Emiatt az egyén csak a rejtett gazdaságban tud elhelyezkedni. „A munkanélküliség tehát a kiegészítő jövedelem-szerzés kényszere miatt táplálja a rejtett gazdaság fennmaradását” (Ékes, 2007, 42.o.). Ennek meg van az a veszélye, hogy ha az egyén számára kifizetődőnek bizonyul a rejtett gazdaságban való munkavégzés, akkor lehet, hogy többé nem is kíván a látható gazdaság keretei között munkát keresni. Ebből a megközelítésből a munkanélküliség térnyerési lehetőséget biztosít a rejtett gazdaság számára. Ha a továbbiakban változtatunk a megközelítésen, akkor láthatjuk, hogy a rejtett gazdaság táplálja a munkanélküliséget, mégpedig oly módon, hogy megteremti a munkanélküliséget kiélvező emberek körét. Mindezt hogy kell elképzelni? Az emberek munkanélküliként regisztráltatják magukat, így ők segélyt kapnak. Amellett pedig munkát fognak vállalni a nem látható gazdaságban, amiért kapott fizetésük után nem fizetik meg az adókat és járulékokat. Ilyen esetekben a munkanélküliségre, mint a rejtett gazdaság hatására kell tekintenünk.

Másodikként a közpénzek irracionális felhasználásáról lehet beszélni. A tényező tárgyalását az adók szempontjából végeztem el. Az adókról így a munkanélküliséghez hasonlóan lehet okként is, és lehet hatásként is beszélni. Gondoljuk csak végig, hogy egy gazdaságban a közpénzek adók és járulékok formájában kerülnek beszedésre. Ha e pénzek felhasználása az adófizetők számára nem követhető módon történik, akkor jogosan fogják azok felhasználását irracionálisnak ítélni, aminek egyenes következménye, hogy meg fogják tagadni annak fizetését. Ilyenkor az adózást, mint rejtett gazdaságot előidéző okot vettük számításba. Viszont ha az adózásra, mint rejtett gazdaság által gyakorolt hatás szempontjából nézünk, akkor a következő konzekvenciákat vonhatjuk le. A rejtett gazdaság létrejöttének az adózás kikerülése volt a legfőbb oka. Ebből adódóan egyértelműen következik, hogy csökkenti az állam bevételeit. Erre általában az adókulcsok emelése szokott lenni a válasz az állam részéről. Más kérdés hogy ez mennyire célravezető. Az emelések tovább csökkentik az adózási hajlandóság mértékét azok körében, akiknek erre lehetőségük van, így a látható gazdaságban dolgozók egyre magasabb adókat kötelesek megfizetni. A dolog szépséghibája csupán annyi, hogy ennek következtében az adófizetők fizetik ki a rejtett gazdaságban dolgozók számára a társadalombiztosítás által finanszírozott állami szolgálta-

tásokat. Állami szolgáltatások közé sorolható a jogrend, a közbiztonság, a közlekedés, a távközlés, az oktatás, a nevelés és a művelődés. Csakhogy a rejtett gazdasági hatás kétirányú. Tehát vannak olyan szolgáltatások (nyugdíj, táppénz), amelyekből a nem látható gazdaságban dolgozók kisebb mértékben részesülnek. Ilyenek azok a pénzbeli társadalmi juttatások, amelyek mértéke függ a befizetett járulék nagyságától. A helyzetet még tovább lehet tetézni a már munkanélküliségnél bemutatott „szándékos” munkanélküliség jelenségével. Mivel a munkanélküli segély mértékét rászorultsági elven kerül meghatározásra, így a rejtett gazdaságban dolgozók magas segélyre válnak jogosulttá, hiszen kevés a befizetett járulékuk. Ezzel növelik a társadalmi kiadásokat, az adóterhek által még tovább növelve a látható gazdaságban dolgozókra gyakorolt nyomást.

A piacgazdaságok esetében rejtett gazdaságot előidéző okok között a harmadik, a vállalatok nemzetközivé váló tevékenysége. Napjainkban a vállalatok újabb és újabb piacokat akarnak meghódítani, ezért a világ más országaiban is működésbe kezdenek. Bár ennek nem csak a piaci terjeszkedés lehet az oka, hanem a költségek csökkentése is. Lehetséges, hogy bizonyos országokban sokkal olcsóbban jut hozzá a nyersanyaghoz, az energiához, vagy éppen a munkaerőhöz. Ez utóbbi esetében Kínát lehet a legkézenfekvőbb példaként megemlíteni, persze írhattam volna Tajvant is. Továbbá a világ különböző országaiban különböző mértékű adóterhek vannak érvényben. Bevett szokás, hogy ha egy vállalat olyan országban tevékenykedik ahol magasak az adóterhek, kitelepíti a termelést egy olyanba, ahol jóval alacsonyabbak. Másik megoldás, ha a magasabb adóterhekkel rendelkező országban megtermelt profit egy részét, vagy akár egészét olyan leányvállalatokhoz csoportosítják át, amelyek alacsonyabb adóterhekkel rendelkező országokban vannak. Végül is ez nem más, mint maga az adócsalás jelensége. Pontosan emiatt mondható az, hogy a vállalatok nemzetközivé váló tevékenysége okaként funkcionál a rejtett gazdaság térhódításának, hiszen annak nagysága egyenes arányban van a tőke nemzetközi tevékenységével. Az adócsalás mértéke, így az adózatlan jövedelem nagysága annál nagyobb, minél nagyobb a tőke nemzetközi tevékenysége.

2.4. A REJTETT GAZDASÁG SÚLYÁNAK BECSLÉSE

A rejtett gazdaság súlyának becslésére használt módszerek közül hármat ismertetek, a készpénzforgalom keresleti módszert, a puha modellezési módszert, és a háztartási áramfogyasztás elemzésén alapuló módszert (Lackó, 2009). A becslési módszerek elemzését Lackó (2009) munkájának segítségével végeztem el.

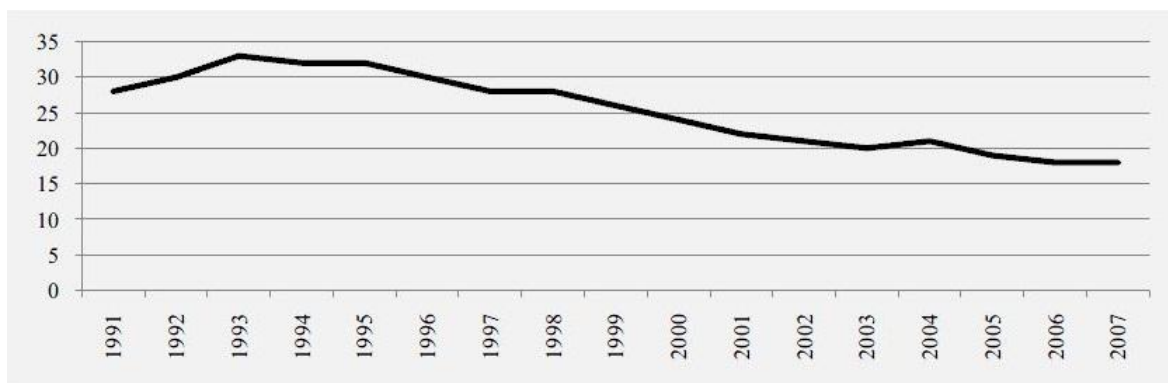
A készpénzforgalom keresleti módszer azon a feltevésen alapul, hogy a rejtett tranzakciók rendszerint készpénzben kerülnek lebonyolításra, ezzel növelve a keresletet iránta. A készpénzállomány azon részét, amelyet nem lehet hagyományos tényezőkkel megmagyarázni, a tevékenységek eltitkolására készíti a gazdasági szereplőket. Hagományos tényezők kifejezés alatt jövedelemnövekedésre, fizetési szokásokra, inflációra, stb.-re gondolunk. Ez a módszer idősoros vizsgálatokon alapszik, és rendszerint az egyes országokra külön-külön használjuk.

A puha modellezési módszer több okot és rejtett gazdaságot jelző tényezőt is figyelembe vesz annak nagyságának becslésekor. Ilyen okok és jelzők az adóráták, az adómorál, az állami szabályozás terhei, a heti munkaórák száma, és a vendégmunkások aránya a foglalkoztatottakhoz viszonyítva. Az okok és indikátorok különböző súllyal kerülnek beszámításba a módszer alkalmazása során, mely súly-rendszer a modelltől függetlenül, azon kívülről kerül meghatározásra. A legnagyobb hangsúlyt az adóráták kapták, majd ezt csökkenő fontossági sorrendben követik az állami szabályozás terhei, a munkaórák száma és a vendégmunkások aránya a foglalkoztatottakéhoz viszonyítva.

A háztartási áramfogyasztás elemzésén alapuló módszer alapfeltevése szerint minden országban a háztartási áramfogyasztás egy része a rejtett gazdasággal áll kapcsolatban. További feltételezés, hogy a háztartási áramfogyasztás mértékét befolyásolja a lakosság száma, az adott ország fejlettségi szintje, ország földrajzi elhelyezkedése és az ebből adódó klimatikus viszonyok, az áram relatív ára, az egyéb energiafajták szolgáltatása, és végül a rejtett gazdaság kiterjedtsége is. Ebben a modellben a nem látható gazdaságot három változóval mutatjuk be. Jól ismert kapcsolatok kerülnek bemutatásra, az adó-GDP, és a nem aktív/aktív munkaerő arányok által. Kijelenthető, hogy minél nagyobb értékeket tesznek ki, annál nagyobb a rejtett gazdaság aránya is, hiszen a magas adó-GDP arány az abban történő munkavállalást ösztönzi a magas adóterhek miatt, míg a magas nem aktív népesség aránya széles kínálatot jelent az abban tevékenykedő munkáltatók számára. A harmadik a szociális kiadások GDP-hez viszonyított aránya. Ez alapvetően csökkenti a rejtett gazdaság mértékét, hiszen minél nagyobb értéket képvisel az arány, annál nagyobb erőfeszítéseket tesz az állam az adók begyűjtése érdekében.

2.5. A REJTETT GAZDASÁG NAGYSÁGA

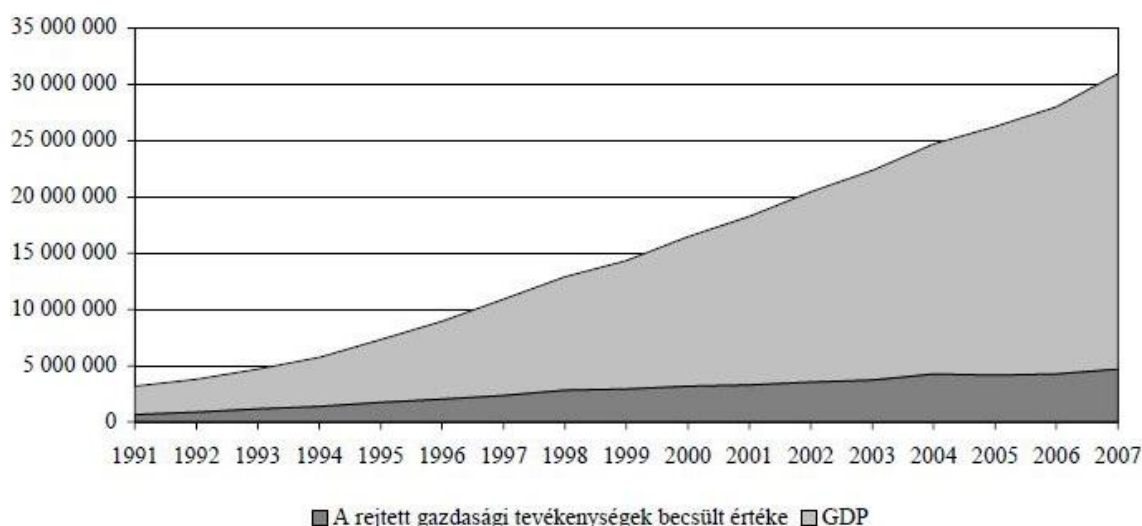
A következőkben a rejtett gazdaság mértékét igyekszem adatokkal bemutatni. Az adatokat némiképp magyarázni is fogom, mert első látásra talán megtévesztőek lehetnek.

1. ábra: GDP-arányos rejtett gazdaság Magyarországon (%)

Forrás: Belyó (2008) 79.o.

Az 1. ábrán jól látható, hogy a rejtett gazdaság mértéke Magyarországon 1993-ban érte el csúcspontját. Ekkor a bruttó hazai termék 33%-át tette ki. Azóta értéke folyamatosan csökken, mai értéke 18-20%-ra becsülhető. (Belyó, 2008)

2. ábra: A GDP és a rejtett gazdaság (folyó áron, millió forint)

Forrás: Belyó (2008) 115.o.

A 2. ábrán végül is majdnem „ugyanazt” látjuk mint az 1. ábrán annyi különbséggel, hogy itt nem százalékosan vannak megadva az értékek, hanem azok „konkrét” formában olvashatóak le az ábráról. Természetesen az értékek értelmezésénél óvatosságra van szükség, hiszen a különböző időpontbeli adatok nominál értéken szerepelnek, amelyek reálértékét nagymértékben befolyásolja az árszínvonal változásának a nagysága. Azonban itt a GDP és a rejtett gazdaság mértéke együttesen szerepel, ezért az egymáshoz viszonyított értékük időbeli összehasonlítására az ábra megfelelően alkalmazható.

A fejezet elején írtam, hogy némi magyarázatra szorul a két ábra. Bár mindkettőt ugyanaz a személy készítette, véleményem szerint az első eléggé megtévesztő lehet. Annak láttán azt lehetne gondolni, hogy a rejtett gazdaság egyre inkább kezd visszahúzódni. Az ábra megalkotásával jól látható módon kerül bemutatásra a rejtett gazdaság százalékos változása az ország bruttó hazai termékéhez viszonyítva, mégis az én véleményem szerint sokkal tisztább képet tudna adni, ha az egyes évekhez tartozó pontokhoz oda lenne írva, hogy azok pontosan mekkora értéket jelentenek a jelenben.

A második ábráról egyértelműen leolvasható az a tény, hogy a rejtett gazdaság mértéke évről-évre növekszik, a GDP értékének növekedésének üteme mégis bőven túl tesz azén. Ennek pedig magyarázatául szolgálhat az is, hogy egy ország GDP-jébe belebecslik a rejtett gazdaságból származó jövedelmek egy részét is (Belyó, 2008). Attól függően, hogy annak mekkora része lett belebecsülve a GDP-be, változhatnak az értékek, hiszen ha az ábrán látható becsült GDP-ből levonnánk a rejtett gazdaságból származó jövedelmeket, akkor a GDP kisebb értéket adna. Ha ennek a kisebb értéknek a figyelembe vételével számolnánk ki a rejtett gazdaság mértékét, akkor azt tapasztalnánk, hogy nagyobb százalékos arányt kapnánk eredményül.

3. NYUGDÍJBIZTOSÍTÁS

Dolgozatom nyugdíjbiztosítással foglalkozó részét is a fogalom meghatározásával kezdem el, amihez több használatban lévő fogalmat, meghatározást használtam fel a minél pontosabb definiálás érdekében. Ezt követően az öregségi nyugdíjak típusait mutatom be, majd a fejezetet a nyugdíjrendszer egyensúlyát felborító tényezők bemutatásával zárom.

3.1. A FOGALOM MEGHATÁROZÁSA

A nyugdíj egy olyan járulék, melyet egy ország idős lakossága alanyi jogon kap. Tekintünk rá egyfajta biztosításként is. Az egyének aktív munkával töltött éveik során felhalmoznak egy bizonyos összeget, melyet a nyugdíjba vonulásuk után annuitás formájában kapnak vissza. Az annuitás azt jelenti, hogy a felhalmozott tőkét nem egy összegben kapja meg az egyén, hanem havonta egyenlő részletekben (Farkas-Koppány, 2006). Egyes rendszerekben a felhalmozott összeg nagysága nincs összecszerűsítve. Ilyenek a felosztó-kiróvó rendszerek, melyek esetében az, hogy az egyén foglalkoztatása után fizetve van a nyugdíjjárulék, pusztán annyit jelent, hogy jogosulttá válik állami nyugdíjbiztosítás folyósítására nyugdíjba vonulása után. Ennek oka, az ilyen rendszerek működésében rejlik, miszerint az aktív állampolgárok befizetéseiből kerülnek kifizetésre a társadalombiztosítási nyugdíjak és egyéb támogatások (Tóth, 2006).

A tőkefedezeti rendszerekről az okból teszek említést, mert a fejezet további alfejezeteiben utalást fogok rá tenni, így nem árt tisztázni, hogy pontosan miről is van szó e rendszerekkel és működésükkel kapcsolatban. Tőkefedezeti rendszer esetén a munkavállaló az egyéni számlájára fizeti be a nyugdíjjárulékát, és befizetéseinek felhalmozódott tőkéje és annak hozamai fogják szolgáltatni időskori nyugdíj kifizetéseinek alapját (Világadzdaság Online, 2006).

Csak pár sor erejéig említem meg a nyugdíjrendszer finanszírozásának harmadik változatát, amit várományfedezeti rendszernek nevezzük. Ennek működése során van egy tőkefelhalmozó időszak, amikor csak befizetések vannak, kifizetések nincsenek. A rendszer csak a felhalmozott tőke kamatait fizeti ki, tehát azok kifizetésére épül (Ékes, 2002).

Visszatérve a fogalmi meghatározáshoz, a nyugdíjnak van egy olyan szemléletmódja is, miszerint az nem más, mint egyszerű jövedelem átcsoportosítás fiatal, aktívan kereső korból, idős, nyugdíjra jogosult korba (Barakonyi, 2009). A társadalmi nyugdíjbiztosítás a társadalombiztosítás egyik kockázat enyhítő ága. A társadalombiztosításnak van még másik három ugyanilyen célból létrehozott ága, melyeket most csak felsorolás szinten fogok

megemlíteni, hiszen nem tartoznak szorosan dolgozatom témájához. Beszélhetünk társadalmi egészségbiztosításról, baleseti biztosításról, és munkanélküliség esetére szóló biztosításról (Stiglitz, 2000).

Azokat a törvényi szabályozásokat tekinthetjük nyugdíjrendszereknek, amelyek a nyugdíjas kori jövedelmek nagyságát, és azok megszerzési feltételeit határozzák meg. Ezeket a nyugdíjrendszereket értelmezhetjük olyan hosszú távú kényszertakarékossági rendszereknek, melyek speciális szabályozás alatt állnak (Stiglitz, 2000). Aktív korban megkeresett jövedelmek egy részét befizetik a különböző nyugdíjpénztárakba (az állami nyugdíjpénztárba a jövedelem 10%-t (Kormányportál, 2011), míg az önkéntes nyugdíjpénztárba egy tetszőleges összeget), mely befizetésekből és azok hozamaiból tőkét halmoznak fel nyugdíjas korukra. Ez lesz az a tőke, amelyet idős korban fel fognak élni (Stiglitz, 2000). A társadalmi nyugdíjbiztosítás némileg eltér a többi nyugdíjrendszertől. Mégpedig azért, mert azt értelmezhetjük akár adóként, akár juttatásként is (Stiglitz, 2000). Ez a megállapítás két okból eredeztethető. Az egyik, hogy a társadalmi nyugdíjbiztosítási rendszerek általában újraelosztást igyekeznek megvalósítani, például a szerényebb jövedelműek javára. A másik pedig az, hogy törvények alapján megállapításra kerül az éves nyugdíj befizetési kötelezettség nagysága, ami az aktív keresőkre – ez esetben nevezhetjük őket járulékfizetőknek is – terhelődik jövedelmük arányában (Stiglitz, 2000). Ez a már fentebb említett felosztó-kiróví rendszer működésének egy másik megfogalmazásaként értelmezhető. Magyarországon a járulékfizetési kötelezettség teljesítésének nagyobb része a munkaadót terheli (Stiglitz, 2000).

„A társadalombiztosítás államilag szervezett, törvényesen szabályozott – mára gyakorlatilag minden kereső számára – olyan kötelező biztosítás, amelyben a biztosításba bevont veszélyközösség az egész társadalom, és amely a biztosítási elv mellett kisebb-nagyobb mértékben szociális jövedelem-újraelosztási célokat is követ” (Stiglitz, 2000, 340.o.).

Összességében kijelenthetjük, hogy a nyugdíjbiztosítás nem más, mint az öngondoskodás egy részben kötelező, részben egyén által szabadon választható formája. Magyarországon a nyugdíjrendszer öt pillére közül az első két pillér alkalmazása kötelező, az állami nyugdíjbiztosítás, mint felosztó-kiróví rendszerben működő első pillér, és a magánnyugdíj biztosítás, mint tőkefedezeti rendszerben működő második pillér. A magánnyugdíj pénztárak kérdésével a dolgozat „A fenntarthatatlan nyugdíjrendszer” című alfejezetében foglalkozok részletesen.

Innentől kezdve minden további pillérről az egyének önállóan döntenek el, hogy szeretnének-e élni az azok által nyújtott szolgáltatásokkal, vagy sem. A harmadik pillért az önkén-

tes nyugdíjpénztárak alkotják, a negyediket a nyugdíj előtakarékosági (NYESZ) számlák, míg az ötödiket az öngondoskodás jegyében kötött üzleti alapú élet- és nyugdíjbiztosítások szolgáltatásai teszik ki. (Világgazdaság Online, 2007)

3.2. AZ ÖREGSÉGI NYUGDÍJJUTTATÁSOK TÍPUSAI

Még mielőtt belekezdenék az öregségi nyugdíjuttatások típusainak és azok jellemzőinek bemutatásába, néhány a következők megértéséhez szükséges fogalmat gyűjtöttem össze. Minden öregségi nyugdíjuttatás mértékének meghatározásakor – legyen szó akár teljes, koredvezményes, rész, előrehozott, csökkentett összegű előrehozott vagy korengedményes nyugdíjról – figyelembe veszik az életkort és a szolgálati idő hosszát, mint feltételeket (Barakonyi, 2009). Az alábbiakban ezeket fogom definiálni.

A fogalmak tisztázását az életkorral kezdeném. Azonnal ki kell, hogy javítsam magam. Nem a megfelelő kifejezést használtam akkor, amikor azt írtam, hogy az életkor a nyugdíjuttatások mértékének meghatározásául szolgáló feltételek egyike. A helyes kifejezés a nyugdíjkorhatár lett volna. A nyugdíjkorhatár 2008. december 31. után megállapításra kerülő öregségi nyugdíjak esetében nem jelenti minden ember számára ugyanazt az életkort (A társadalombiztosítás ellátásai, 2011). Ennek oka a nyugdíjkorhatár fokozatos emelése (Barakonyi, 2009). Azt, hogy miért van erre szükség, a dolgozat „A fenntarthatatlan nyugdíjrendszer” című alfejezetében fejtettem ki. A nyugdíjkorhatár emelése születési évenként fél éves emeléssel kerül megvalósításra. Ennek értelmében az 1952. január 1.-je előtt születetteknek a betöltött 62. év lesz elegendő a nyugdíjkorhatár eléréséhez. Az 1952-ben születettek leghamarabb a 62. életévük betöltését követő 183. napon vonulhatnak nyugdíjba. Az 1953-ban szülötteknek a 63. életév betöltése lesz a cél (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). Nem látom értelmét, hogy tovább folytassam a felsorolást. Jól látható, hogy ezt a logikát követve eljutunk az 1957-ben születettek 65. betöltött életév nyugdíjkorhatáráig (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). A jobb átláthatóság érdekében ennek bemutatásának céljából készítettem el a 2. *táblázatot*.

2. táblázat: A teljes öregségi nyugdíjra jogosító nyugdíjkorhatárok

Születési év	Nyugdíjkorhatár
1952. január 1.-je előtt	betöltött 62. életév
1952-ben	62 év és 183 napos életkor
1953-ban	betöltött 63. életév
1954-ben	63 év és 183 napos életkor
1955-ben	betöltött 64. életév
1956-ban	64 év és 183 napos életkor
1957-ben vagy azt követően	betöltött 65. életév

Forrás: A társadalombiztosítás ellátásai (2011)

A második tisztázandó fogalom a szolgálati idő. A szolgálati idő az az időszak, amely alatt az egyén nyugdíjjárulék fizetésre volt kötelezve (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). Azaz aktívan kereső tevékenységet végzett egy olyan munkáltatónál, aki bejelentetten foglalkoztatta, így fizette utána a különböző adókat és járulékokat, köztük a társadalombiztosítási járulékot is (Barakonyi, 2009). Az, hogy a munkáltató a munkavállalót annak teljes keresetével, vagy annak csak egy bizonyos részével jelentette-e be, dolgozatomban „A rejtett gazdaság” című fejezetében van részletesen kidolgozva. Vannak egyéb szolgálati időnek minősülő időszakok is, melyeket az 1997. évi LXXXI. törvény 37.-43. és 68. paragrafusa, és az 1997. évi LXXX. törvény 5.-13. paragrafusai határoznak meg (Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, 2011). A szolgálati idő hossza egyenes arányban van a nyugdíj összegével. Minél tovább dolgozik az egyén, annál több a befizetése, így annál magasabb összegű nyugdíjban fog részesülni (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). Különösen igaz ez a meghatározott szolgálati idő betöltése után teljesített szolgálati időre (Barakonyi, 2009). Ezt az egyén oly módon tudja megtenni, hogy a meghatározott szolgálati idő letöltése után nem vonul nyugdíjba, hanem folytatja tovább a bejelentett munkavégzést. Természetesen létezhet olyan eshetőség is, hogy az egyén azért folytatja aktív évei számának gyarapítását, mert attól hogy teljesítette a meghatározott szolgálati időt, még nem érte el a rá vonatkozó nyugdíjkorhatárt. Ezek tisztázása után rátérhetek az öregségi nyugdíjuttatások elemzésére.

3.2.1. Az öregségi teljes nyugdíj

Ez a nyugdíjtípus a kötelező nyugdíjrendszer leggyakoribb és legalapvetőbb szolgáltatása, így minden más nyugdíjtípus szabályai ennek szabályai alapján kerültek meghatározásra (Barakonyi, 2009). Öregségi nyugdíjban azok a személyek részesülhetnek, akik betöltötték a nyugdíjkorhatárt, valamint rendelkeznek minimum 20 év szolgálati idővel. A nyug-

díjjogosultság napjától kedve az egyén nem állhat biztosítással járó jogviszonyban (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011).

3.2.2. A korkedvezményes öregségi nyugdíj

Az öregségi teljes nyugdíj egy speciális fajtája (Barakonyi, 2009). Mint, ahogy az a neve alapján sejtethető, lehetőséget biztosít a nyugdíjkorhatár elérése előtti nyugdíjba vonulásnak. Ezzel olyan munkakörben dolgozó emberek tudnak élni, akiknek munkájukból adódóan a szervezetük nagyobb igénybevételnek, terhelésnek van kitéve. Az ilyen munkakörben dolgozók esetében hamarabb áll be az időskori munkaképtelenség (Barakonyi, 2009). Korkedvezményes nyugdíj esetében a kedvezmények mértéke a nemek számára különbözőek, viszont vannak olyan körülmények is, amelyek mindkét nemre egyaránt érvényesülnek. Mindkét nem számára egyaránt korkedvezmény lehetőségét nyújtja, ha olyan munkahelyen vállaltak munkát legalább hat évig, ahol egy légköri nyomásnál nagyobb nyomású légtérben kellett dolgozniuk. Minden további három év munkavégzés újabb egy év korkedvezményt biztosít számukra (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). A különböző kedvezmények esetében az öregségi nyugdíjkorhatárhoz képest két év korkedvezményt kap az a férfi, aki tíz évet, és az a nő, aki nyolc évet dolgozott korkedvezményre jogosító munkakörben. Ezt a korkedvezményt fokozni lehet egy-egy évvel férfiak esetében minden további öt, nők esetében pedig minden további négy év korkedvezményre jogosító munkakörben végzett tevékenységgel (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011).

3.2.3. Az öregségi résznyugdíj

Ennek a nyugdíjtípusnak csak egy feltétele különbözik az öregségi teljes nyugdíj feltételeitől. Ez pedig a szolgálati idő (Barakonyi, 2009). Ilyen nyugdíjban azon emberek részesülnek, akik betöltötték az öregségi nyugdíjkorhatárt és rendelkeznek legalább 15 év szolgálati idővel (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). Mint az látható, ez esetben elég csak 15 évnyi szolgálati idő is, nem kell teljesíteni a 20 évet. Az a feltétel, hogy a nyugdíjjogosultság napjától kezdve az egyén nem állhat biztosítással járó jogviszonyban, itt is érvényesül (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). Az öregségi résznyugdíj összegének kiszámítása teljesen megegyezik a teljes nyugdíj összegének kiszámításával, azaz a havi átlagkereset és a szolgálati idő figyelembe vételével kell kiszámítani, tehát nagyságuk ezek függvényében változhat. Viszont, a résznyugdíjat akkor is ezzel a módszerrel kell kiszámolni, ha annak összege a minimálnyugdíj összege alatt van. Ebből egyértelműen adódik az a megállapítás, hogy az öregségi résznyugdíjnak nincs minimuma.

3.2.4. Az előrehozott öregségi nyugdíj

Előrehozott öregségi nyugdíjjogosultság megszerzéséhez szükséges feltételekben eltérést tapasztalhatunk mind a nyugdíjkorhatár, mind a szolgálati idő esetében. Az egyik eltérés az egyén számára kedvezőbb feltételeket teremtett, a másik viszont szigorúbbakat (Barakonyi, 2009). A kedvező eltérés a nyugdíjkorhatár esetében figyelhető meg, így jelen szabályok szerint előrehozott öregségi nyugdíjra jogosultak az 1950-ben született 60. életévüket betöltött férfiak, illetve az 1952-ben vagy 1953-ban született 59. életévüket betöltött nők (A társadalombiztosítás ellátásai, 2011). A szigorított eltérés, mely a szolgálati időt érinti, mindkét nem számára azonos feltételt szab meg. A jelenleg érvényben lévő szabályok szerint 40 évnyi szolgálati időt kell teljesíteni az előrehozott öregségi nyugdíjjogosultság megszerzéséhez (A társadalombiztosítás ellátásai, 2011).

3.2.5. A csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíj

Nevéből máris sejthető, hogy nem csak a nyugdíjkorhatár és a szolgálati idő fog különbséggént szolgálni, hanem a folyósított nyugdíj összege is a teljes öregségi nyugdíjhoz képest. E nyugdíjtípusban nem külön-külön vizsgálom a nyugdíjkorhatárt és a szolgálati időt, mint tényezőket, hanem egyszerre. Ennek az oka, hogy vannak bizonyos korosztályok, akikre más feltételek vonatkoznak. Csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíjra jogosultak két évvel az öregségi nyugdíjkorhatár betöltését megelőzően azok a férfiak, akik 1950. december 31.-e után születtek, rendelkeznek 37 év szolgálati idővel, valamint a nyugdíjjogosultság napjától kezdve nem állnak biztosítással járó jogviszonyban (A társadalombiztosítás ellátásai, 2011). Nők esetében két évvel az öregségi nyugdíjkorhatár betöltését megelőzően válnak jogosulttá azok, akik 1958. december 31.-e után születtek, rendelkeznek 37 évnyi szolgálati idővel, és a nyugdíjjogosultság napjától kezdve nem állnak biztosítással járó jogviszonyban (A társadalombiztosítás ellátásai, 2011).

A csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíj számítási módja a következők szerint alakul. Abban az esetben, ha az egyén maximum egy évvel fiatalabb az öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséhez képest, akkor annyiszor kell 0,3 százalékkal csökkenteni a folyósított nyugdíj mértékét, ahányszor 30 naptári nap kellene még annak eléréséhez. Ha viszont több mint egy év kellene még a teljes öregségi nyugdíj korhatárának eléréséhez, akkor 3,6 százalékkal továbbá annyiszor 0,4 százalékkal kell csökkenteni az egyén nyugdíjának összegét, ahányszor 30 naptári nap kellene még az egy évvel alacsonyabb életkor eléréséhez.

A csökkentés egyetlen esetben sem lépheti túl a 8,4 százalékot (A társadalombiztosítás ellátásai, 2011).

3.2.6. Korengedményes öregségi nyugdíj

Korengedményes öregségi nyugdíjjogosultság esetében is egyben fogom bemutatni a nemekre vonatkozó feltételeket. Korengedményes öregségi nyugdíjra mindkét nem a teljes öregségi nyugdíjkorhatár elérése előtt 5 évvel – jelenleg 57évesen – válik jogosulttá, az esetben, ha rendelkezik 40 év szolgálati idővel. Beszélhetünk csökkentett összegű korengedményes öregségi nyugdíjról is, amikor elegendő 37 évnyi szolgálati idő is (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). Ilyenkor a nyugdíj összegének csökkentésére vonatkozó szabályok megegyeznek a csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíj összegének csökkentésére vonatkozó szabályokkal.

Korengedményes nyugdíjba vonuláshoz szükséges egy szerződés megkötése a munkavállaló – ez esetben a nyugdíjba vonulni vágyó – és a munkáltató között. A szerződés biztosítékul szolgál annak lehetőségére, ha a munkavállaló egy esetleges leépítés miatt munkanélkülivé válna (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011). A szerződés értelmében a munkáltató egy összegben befizeti a munkavállalónak az előrehozott öregségi nyugdíjkorhatár eléréséig kifizetendő nyugdíj összegét (Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 2011). Tehát a szerződés megkötésekor a foglalkoztatónak tudnia kell, hogy az előrehozott öregségi nyugdíjkorhatár eléréséig nem a társadalombiztosítás, hanem ő maga fogja fizetni a munkavállalója nyugdíját. A munkáltató nem köthet olyan személlyel szerződést, aki előrehozott öregségi nyugdíjra vagy csökkentett összegű öregségi nyugdíjra jogosult (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011).

Az előrehozott öregségi nyugdíj, a csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíj és a korengedményes nyugdíj a munkanélküliség állam által támogatott eszközeit jelentik. Viszont várhatóan hamarosan meg lesznek szüntetve, mivel a korai nyugdíjba vonulást támogatják, mely nagyon megnehezíti az így is fenntarthatatlan nyugdíjrendszer kiegyensúlyozott működését (Barakonyi, 2009).

3.3. A FENNTARTHATATLAN NYUGDÍJRENDSZER

A fenntarthatatlan nyugdíjrendszer problémáinak orvoslására több eszköz is létezik. Olyan problémákról van szó, amelyek „támogatják” a fenntarthatatlan nyugdíjrendszer kialakulását, fennmaradását. Ezek ismertetését mindig az azt kiváltó ok bemutatásával kezdem,

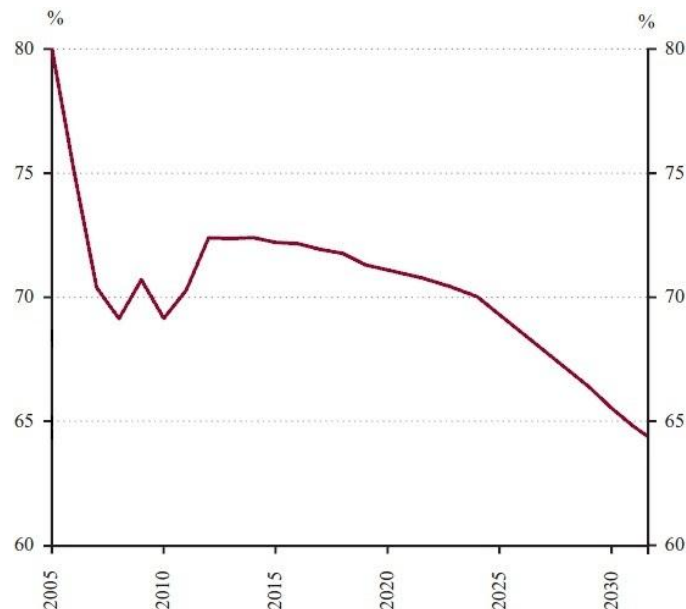
majd javaslat(ka)t teszek, hogy hogyan lehetne azokat orvosolni, mik a megfelelő eszközök.

Egy ország nyugdíjterheinek nagyságát több tényező is befolyásolja. Elsőként említtem meg az időskorúak teljes lakossághoz mért arányát (Stiglitz, 2000). Ezzel kapcsolatban részletes elemzést a „Hol itt a probléma? – Elemzések társadalmunkról” című alfejezetben lehet találni. Minél nagyobb ez az arány, annál magasabb járulékokat kell fizetniük a járulékfizetőknek. Ezek mértékét még tovább növeli „A rejtett gazdaság” címet viselő fejezetben részletezett járulékfizetést kikerülő emberek számának folyamatos növekedése. (Egyre többen dolgoznak a rejtett gazdaságban.) Ezt a jelenséget – különböző mértékben – minden felosztó-kiróví rendszert alkalmazó ország esetében meg lehet figyelni, így ez igaz Magyarországra is (Kerényi, 2009). Megoldást a rejtett gazdaság visszaszorítása, és az adó és járulékterhek hatékonyabb behajtása jelenthetne.

A felosztó-kiróví rendszerek fenntarthatatlanságához hozzájárul továbbá az alacsony születésszám és a várható élettartam növekedése (Kerényi, 2009). Ezek demográfiai problémák, így ezeket a dolgozat „Változtatandó tendenciák?” című alfejezetében részletezem. A lehetséges megoldásként szolgálhatna a már fentebb említett nyugdíjkorhatár emelése. Ezzel el lehetne érni, hogy az emberek tovább fizessenek nyugdíjjárulékot, és várhatóan rövidebb ideig kellene számukra nyugdíjat fizetni. Más kérdés, hogy ennek kivitelezhetőségét korlátozza a munkaerőpiac kínálati telítettsége, továbbá az idősödés előre haladtával szűkül az idős lakosság számára elvégezhető munkaterületek száma. Emiatt a nyugdíjkorhatár emelésekor ösztönözni kellene a munkáltatói oldalt az idősödő korcsoportok foglalkoztatásának növelésére (Megyeri, 2009). További megoldásként szolgálna, ha különféle ösztönzők hatására el lehetne érni azt, hogy az emberek tovább dolgozzanak a nyugdíjkorhatár elérését követően, így néhány évvel ki lehetne tolni a tényleges nyugdíjba vonulás idejét (Stiglitz, 2000). A fenntarthatatlanságot fokozza a szociális alapú nyugdíj intézményének megvalósítása, mely még tovább terheli a járulékfizetőket. Ilyen intézmények létrehozása az öregedő országokban van szükség, hogy ezek segítségével tudják elkerülni az időskori elszegényedést, ha az aktuális nyugdíjrendszer nem működik megfelelően (Kerényi, 2009).

Következő tényezőként beszélhetünk a pótlási arány mértékéről. A pótlási arány megmutatja, a folyósított nyugdíj százalékos nagyságát a nyugdíjba vonulás előtti nettó keresethez viszonyítva (Orbán-Palotai, 2006). Ez az arány az Európai Unióban 40 évnyi szolgálati idő esetén 50-70% között alakul, míg az USA-ban ugyanennyi szolgálati idő esetén ez az arány körülbelül 40% (Stiglitz, 2000). Ez a „nagyvonalúság” mérséklődni fog

az elkövetkezendő években, tehát a pótlási arány várhatóan csökkenni fog hazánkban (Orbán-Palotai, 2006). Annak tudatában, hogy jelenleg minden nyugdíjas többet kap vissza, mint amennyit munkával töltött évei alatt befizetett (Stiglitz, 2000), ez a csökkenés igazságosabbá teheti a rendszer működését. Ennek mértékét a 3. ábra jól szemlélteti.

3. ábra: Induló pótlási arányok Magyarországon

Forrás: Orbán-Palotai (2006) 10.o.

A pótlási arányok csökkentését az első pillér – társadalombiztosítási nyugdíjrendszer – helyettesítési rátájának csökkentésének szinonimájaként foghatjuk fel (Megyeri, 2009). Megyeri (2009) szerint az állami nyugdíjrendszer helyettesítési rátájának csökkentését a második és harmadik pillér megerősítésével egyidejűleg kellene megvalósítani. Ezzel a gondolattal eljutottunk egy következő fenntarthatatlanságot okozó tényezőhöz.

Ami nem más, mint a magánnyugdíj pénztárak kérdése. A kérdés pontosan azok létezésére irányul. Ha egy országban léteznek kötelező magánnyugdíj biztosítási pénztárak, akkor a társadalombiztosítási nyugdíj mértéke csekélyebb összeget jelent, mégpedig azért, mert az egyén addigi életszínvonalának megtartásához szükséges pénz mennyiségét az általa a magánnyugdíj biztosítási számlájára befizetett tőkéből és annak hozamából annuitás formájában visszakapott összeggel meg tudja pótolni. Ennek köszönhetően az egyén sem jár rosszul, és az állam számára is kisebb terheket jelentenek a nyugdíjak kifizetései. Hazánkban is létezett a kötelező magánnyugdíj biztosítás intézménye. Itt a hangsúly a „létezett” szón van.

A magyar kötelező magánnyugdíj pénztárak államosítása

Ebben a fejezetben, a magánnyugdíj pénztárak államosításával foglalkozok. A fejezet megírása során az index.hu internetes oldal „Államosítják a nyugdíjrendszert” című cikkét vettem a fejezetem felépítésének alapjául.

Hogyan is kezdődött el az egész folyamat? A 2010-es parlamenti választások során megválasztásra került a második Orbán-kormány. A 2011-es évben az állam által kifizetendő nyugdíjak összegéből 900 milliárd forintba nem volt fedezet. Ezt értelmezhetjük úgy is, hogy ennyivel kevesebb nyugdíjjárulék érkezik be a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe. Ennek orvoslásaképp a kormány megalkotta a nyugdíjmentő törvénycsomagot. A jelenlegi miniszterelnök, Orbán Viktor, 2010. október 13.-án bejelentette, hogy az állam az elkövetkező 14 hónapban nem utalja a magánnyugdíj pénztárakba a tagdíjakat (Money & More, 2010). Ez havi 30 milliárd forint megspórolását jelenti. 2010. november 24.-én Matolcsy György – a Magyar Köztársaság jelenlegi nemzetgazdasági minisztere – bejelentti, hogy 2011. január 31.-ig kell döntenie, valamint, hogy a társadalombiztosítási járulékot felemelik 10%-ra. Végül 2010. december 13.-án a parlament elfogadta a második pillér felszámolását (Money & More, 2010).

Két lehetőség közül választhattak a járulékfizetők. Az egyik lehetőség a magánnyugdíj pénztári tagnak maradás volt. Azok, akik ezt választották, tudomásul vették, hogy nem lesznek jogosultak állami nyugdíj folyósítására. Ha közben mégis meggondolták volna magukat 2011. december 31.-éig visszatérhetnek az állami rendszerbe. Állami nyugdíjat csak abban az esetben kaphatnak, ha rendelkeznek minimum 20 évnyi szolgálati idővel, ez alatt ugyanis nem jár öregségi teljes nyugdíj. Maradás esetén 2011-től szolgálati éveik nem kerülnek beszámításra nyugdíjukba. A magánnyugdíj pénztári rendszerben maradás, az állami nyugdíjrendszerből való kiszerveződést jelentette tehát számukra. Ennek ellenére a munkáltatónak továbbra is fizetnie kell utánuk a 24%-os járulékot. Innentől kezdve a 10%-os társadalombiztosítási járulékuk a magánnyugdíjpénztári számlájukra került befizetésre, továbbá az állam jóváírta a 14 hónapra elvont nyugdíjjárulékukat is. A számlán lévő megtakarítás örökölheto, vagy egy összegben felvehető nyugdíjba menetelkor (Money & More, 2010). Hátránya az állami rendszerrel szemben az, hogy összege merev, tehát annak mértéke mindenkorra azonos, míg az állami dinamikus. Valamilyen indexálási elvet követve a kereső népesség jövedelmének emelkedésekor annak összege is emelkedik (Stiglitz, 2000). Összességében elmondható, hogy azoknak volt érdemes maradni a magánnyugdíj pénztári rendszerben, akik rendelkeznek minimum 20 év szolgálati idővel, jól

fizető állásuk van, jelentősebb összegű magánnyugdíjpénztári megtakarítással bírnak, valamint ha nem számítanak hosszú nyugdíjas évekre (Money & More, 2010).

A másik lehetőség az állami nyugdíjrendszerben való maradást jelentette. Az így döntők számára az állam egyéni számlákat hozott létre, amelyek segítségével nyomon tudják követni, hogy az aktuális szabályok figyelembe-vételével, mekkora lesz a várható nyugdíjuk összege (Money & More, 2010). Változatlan szabályok szerint jogosultak maradnak a teljes öregségi nyugdíjra. Hátrány a magánnyugdíj pénztárakkal szemben, hogy az egyéni számlát csak házastárs örökölheti, és csak özvegyi nyugdíjra jogosít fel (Money & More, 2010). Nagy előnye viszont azzal szemben, hogy az állam mindenképp képes teljesíteni a kötelezettségét, akár az adóterhek növelésével, akár eladósodással (Stiglitz, 2000). Végül elmondható hogy azok döntöttek jól az állami rendszerben való maradás választásával, akik még nem rendelkeznek 20 év szolgálati idővel és nincs komolyabb összegű magánnyugdíj pénztári megtakarításuk. Nem elhanyagolható megjegyezni, hogy ha nagyon kevesen maradtak volna az állami nyugdíjrendszerben, akkor az nem tudott volna életben maradni (Money & More, 2010).

A magánnyugdíj pénztárakról szóló kitérő után elemzem az ötödik és egyben utolsó fenntarthatatlanságot okozó tényezőt, az indexálási problémákat is. Már érintőlegesen említettem a magánnyugdíj pénztárak nem létező jellemzőjeként.

Egyáltalán miért van szükség a nyugdíjak indexálására? Elég csak a bérekre gondolni. Bérek esetében beszélhetünk nominálbérről és reálbérről. A nominálbér annak fogalma szerint nem más, mint pénzben kifejezett bér, annak vásárlóértékét figyelmen kívül hagyva (Kislexikon, 2011). A reálbér fogalma alapján azt fejezi ki, hogy adott bérért (nominálbérrért) mennyi terméket tudunk megvásárolni, és milyen, valamint mennyi szolgáltatást tudunk igénybe venni, tehát a reálbér a nominálbér valós nagyságának mutatója (Kislexikon, 2011). Ezekből tisztán látszik, hogy hiába kap 10%-os béremelést a munkavállaló - ami csak a nominálbérének összegén fog meglátszani, - ha a termékek és szolgáltatások (összefoglaló néven jóságok) árai átlagosan több mint 10%-kal emelkedtek. Pontosan ebből az okból kiindulva van szükség a nyugdíjak indexálására is.

Nem mindegy milyen indexálási szabályokat használunk. Indexálási szabályok között a következő négy lehetőséget különböztetjük meg egymástól. Árkövető indexálásról beszélünk abban az esetben, amikor a társadalombiztosítási nyugdíjak összegének emelkedése csak az infláció függvényében változik (Korózs, 2008). Van olyan lehetőség is, hogy a nyugdíjak emelkedését csak az országos nettó átlagkeresetek emelkedése határozza meg. Megeshet az is, hogy a kormány nem alkalmaz indexálási szabályt, így az emelések mér-

téke az ő eseti döntéseire vannak bízva (Stiglitz, 2000). A negyedik lehetőség a vegyes indexálás, más néven a svájci indexálás. Ez esetben mindig az inflációnak és az országos nettó átlagkereset emelkedésének valamely arányáról beszélünk (Korózs, 2008).

Magyarország esetében a következők szerint alakult az indexálás problémája. 1997 óta svájci indexálás volt érvényben. Az infláció és a nettó átlagbér növekedés számtani átlaga volt a nyugdíjak emelésének alapjául szolgáló érték. Ezt a formulát használták egészen 2009. december 31.-éig. 2010. január 1.-jén vezették be a GDP alakulásától függő sávós nyugdíjemelési indexálást. Ez az indexálási módszer a korábbinál nagyobb biztonságot nyújt a nyugdíjasoknak. A keresetek emelkedéséből a gazdasági növekedés ütemével egyenes arányban biztosít emelést, ugyanakkor nem teszi lehetővé, hogy a nyugdíjak a gazdaság fejlődésétől nagyobb mértékben növekedjenek. Egyben biztosítást nyújt a gazdaság gyors fejlődésének esetére, hogy olyankor a nyugdíjak ne csak megőrizték értéküket, hanem növekedjen is vásárlóértékük. Ez esetben a két tényező különböző súlyozott átlagai adják a társadalombiztosítási nyugdíj emelésének mértékét. A különböző súlyozások figyelembe vételével a következő négy sávot alakította ki ez az indexálási mód.

3. táblázat: A GDP alakulásától függő sávós nyugdíjemelés (%)

GDP változás (százalék)	Infláció súlya	Nettó átlagkereset emelkedés súlya
-3	100	0
3-4	80	20
4-5	60	40
5-	50	50

Forrás: Egerszalóki (2009)

A 3. táblázatból jól kiolvasható, hogy ha a GDP éves növekedése 3% alatt van (lehet mínusz érték is), akkor tisztán árkövető indexálás esete áll fenn. Míg ha a két köztes sávot átugorjuk, és a negyedik sávot vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy az teljes egészében megegyezik az 1997-től alkalmazott modellel.

4. MINDEN ALAPJA, AVAGY A DEMOGRÁFIAI HÁTTÉR

A dolgozat olvasása során több helyen lehet találkozni e fejezet valamely alfejezetére vonatkozó megjegyzéssel. Ennek magyarázata, hogy ez a fejezet tartalmazza a fentiekben már elméletben bemutatott témák pontos adatokkal való alátámasztását. Megírását egy általános ismertetővel kezdem, majd csak azt követően foglalkozok a tényleges elemzésekkel.

4.1. DEMOGRÁFIÁRÓL ÁLTALÁNOSÁGBAN

Elsősorban tisztázom a demográfia fogalmát, és bemutatom annak mutatóit. Habár a demográfia esetében nincsenek értelmezésbeli különbségek, az előző fejezetekhez hasonlóan itt is több meghatározást gyűjtöttem össze, hogy azok által, minél igényesebben definiáljam.

„A demográfia az emberi populációdinamikával foglalkozó tudomány. Kiterjed a népesség méretére, szerkezetére és eloszlására, valamint a születések, halálozások, vándorlás és öregedés hatására történő változására. A demográfiai elemzés vonatkozhat a teljes társadalomra, vagy annak egyes – oktatási, nemzetiségi, vallási vagy etnikai szempontok alapján lehatárolt – csoportjaira. A legtöbb országban a közgazdaságtan vagy a szociológia egy ágának tekintik. A formális demográfia vizsgálódását leszűkíti a népesedési folyamatok mérésére, míg a tágabb értelemben vett népesedéstudomány a népességet befolyásoló gazdasági, társadalmi, kulturális és biológiai folyamatok összefüggéseit is vizsgálja” (Wikipédia, 2011).

A demográfia az emberi népességek számának, szerkezeti sajátosságainak, ezek változásainak és e változásokat meghatározó tényezőknek vizsgálatával foglalkozó tudomány, ahol az emberi népességek esetében az egy időben egy adott területen élő emberek összességét értjük (Gavril, 2011).

A demográfia következő meghatározásához a (Egészségpolitikai fogalomtár, 2009) forrás anyaga szolgált segítségemül. A szerint, a demográfia egy olyan tudomány, amely a népességet, és a népességi folyamatokat vizsgálja populációs szinten. Feladata, hogy leírja és elemezze az emberrel és az azzal kapcsolatos alapvető jelenségeket. További feladatai közé tartoznak a jelenségek összefüggéseinek, törvényszerűségeinek és kölcsönhatásainak feltárása, a népesség jövőben várható alakulásának kutatása. Alapvető jelenségek közé soroljuk a születést, a halálozást, illetve a kor, nem, etnikai hovatartozás és egyebek szerinti összetételeket is.

Összegzésül elmondható, hogy a demográfia az emberi népességek számának vizsgálatával foglalkozik. Olykor a vizsgált népességeknek csak egy csoportjának vizsgálatával foglalkozik, tehát a demográfia különböző csoportokat különít el. Ilyen csoportoknak minősülnek az életkorok, a tanulmányok, a vallási nézetek, a nemzetiségi, az etnikai, vagy a nemek alapján történő kiválasztások.

A következőkben három demográfiai mutatót ismertetek. Azért csak ezt a hármat, mert csak ezek kerülnek elő a fejezet további részeiben, így csak ezeknek az ismertetését tartom fontosnak.

A sort a termékenységgel kezdem. „Ez azoknak a gyerekeknek a száma, akiket egy átlagos nő szülne egy adott népességben, ha megéri szülőképes éveinek végét, és ugyanolyan ráta szerint hordja ki gyerekeit, mint azok, akik az adott időpontban éppen túlléptek a szülőképes korukon” (Giddens, 2003, 556.o.).

Másodikként a csecsemőhalandóságot említem meg. A csecsemőhalandóság számát a születést követő egy éven belül elhunyt gyerekek számának összege alkotja (Giddens, 2003).

Végül harmadikként a születéskor várható átlagos életkort definiálom. Fogalma szerint az nem más, mint azoknak az éveknek a száma, amit egy átlag ember várhatóan meg fog élni születése pillanatában (Giddens, 2003).

4.2. HOL ITT A PROBLÉMA? – ELEMZÉSEK TÁRSADALMUNKRÓL

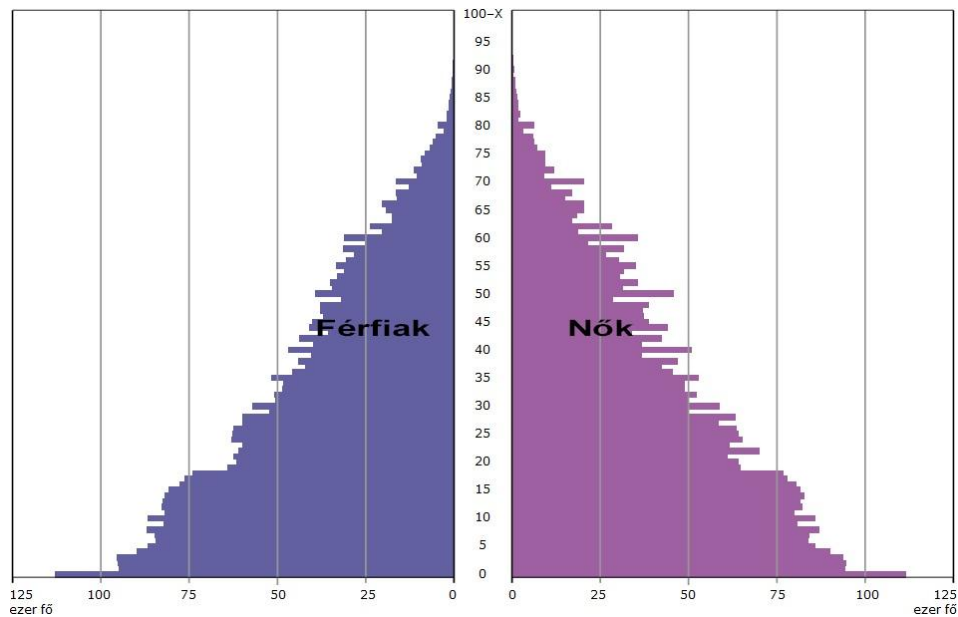
A fejezet megírása során igyekeztem minél több, az adott probléma súlyosságát jól szemléltető ábrát és táblázatot bemutatni. Még mielőtt belekezdenék a tényleges elemzésekbe és a problémák feltárásába, úgy érzem, magyarázatra szorul az, hogy miért van egyáltalán szükség azokra. Erre a dolgozat címe ad választ. Előregedő társadalomról beszélünk hazánk esetében (is), így annak mértéke, megnyilvánulási formái, és várható hatásai mindenképp feltárásra szorulnak.

Egyáltalán mi is az előregedés? Más néven demográfiai öregedésnek nevezzük. Egy adott népességben belül megnő az idősek aránya, aminek több okozója lehet (Daróczi, 2002). Máshogy megfogalmazva, az idősödés valójában több társadalmi tényező nem megfelelő működésének következményeként fejlődik ki. Ha folyamatként fogjuk fel a jelenséget, akkor azt nem tekinthetjük másnak, mint az idős népesség abszolút számának és népességben belüli arányának jelentős növekedésének (Daróczi, 2002). A folyamat általában párhuzamosan történik a fiatalok arányának csökkenésével (közvetetten növeli az idősek arányát), így nem csak egyes arányok megváltozásáról beszélünk, hanem a teljes kor-

összetételéről (Központi Statisztikai Hivatal, 2004). Ezek hatása az adott népesség átlag életkorának növekedésében is testet szokott ölteni (Hablicsek, 2002). A jelenséget okozó tényezők a későbbiekben kerülnek elemzésre, előbb korfákkal mutatom be a folyamat lezajlását.

Az előregedés tényét és mértékét a különböző évek korfaival lehet látványosan szemléltetni. A korfa nem más, mint a lakosság nemenkénti koreloszlását bemutató grafikon (Egészségpolitikai fogalomtár, 2010). A korfák között alakjuk alapján három típust különböztetünk meg. Az első a piramis alakú. Ekkor a korfa alapja széles, ami annak csúcsa felé folyamatosan és hirtelen szűkül. Ennek oka, hogy sok a fiatal, alacsony a születéskor várható átlagos élettartam, így az időskort csak nagyon kevés tagja éli meg az ilyen alakú korfával rendelkező társadalmaknak (Egészségpolitikai fogalomtár, 2010). Másodikként a harang alakúról szeretnék megjegyezni néhány gondolatot. Ilyen korfával rendelkező országokra az a jellemző, hogy a fiatalok és középkorúak száma közel egyforma, a korfa keskenyedése csak annak csúcsa felé, az idősebb korosztályoknál figyelhető meg (Egészségpolitikai fogalomtár, 2010). Végül a hagyma alakú korfáról kell, hogy beszéljek. Ilyen forma esetén, a korfa alapja keskeny (a fiatalok csökkenő arányát mutatja), felfelé attól függően, hogy mennyire nőtt meg az idősebb korosztályok aránya, azzal arányosan szélesedik (Egészségpolitikai fogalomtár, 2010). Ez a forma figyelhető meg az összes előregedő társadalom esetében. Ezek közé tartozik Magyarország is.

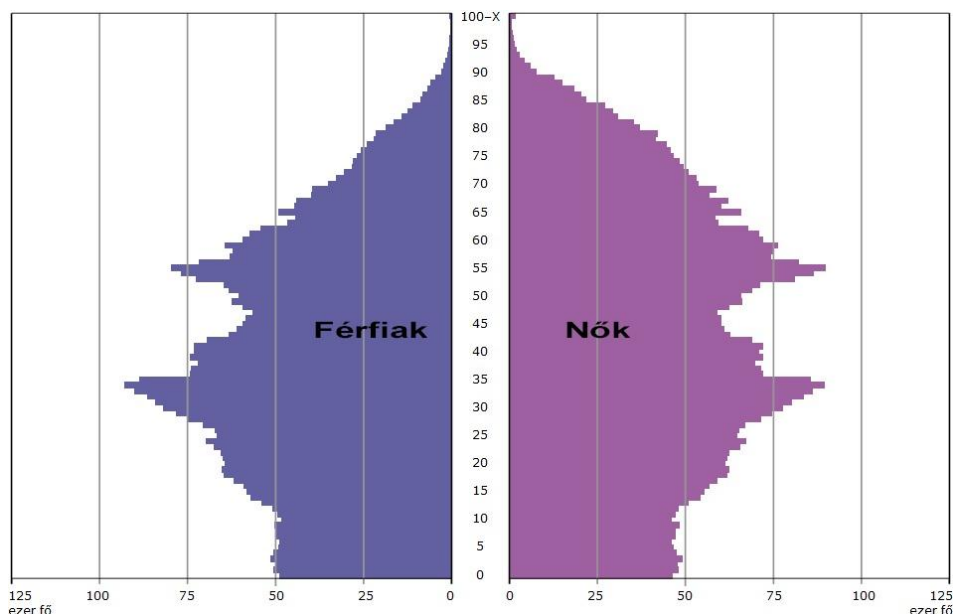
Az előregedés folyamatát Magyarország esetében három darab korfával mutatom be a következőekben. Ezekhez a Központi Statisztikai Hivatal interaktív korfa bemutató programja volt segítségemre. A szemléltetést az 1910-essel kezdem el.

4. ábra: Magyarország 1910-es évi korfája

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2011)

Két okból esett a 1910-es év koreloszlását bemutató grafikonra a választásom. Egyrészt azért, mert ezen nagyon jól lehet szemléltetni korfák a társadalmi rendszerek által legjobban eltartható koreloszlását bemutató alakot, a piramis alakot. Másrészt pedig azért, mert a következő korfa a 2010-es évé lesz. A dolgozat készítésekor ez volt az utolsó olyan év a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisában, amelyről a program tényleges, tehát nem becsült adatokat tudott prezentálni. Így a két korfa által bemutatott korösszetétel között pontosan 100 év telt el. Azzal, hogy kerekén 100 év különbséggel rendelkező korfákat mutatok be az volt a célom, hogy rávilágítsak arra, hogy egy társadalom életében ennyi idő alatt történt események – értve ez alatt gazdasági, társadalmi és politikai eseményeket – milyen hatást gyakorolnak annak korösszetételére.

5. ábra: Magyarország 2010-es évi korfája

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2011)

Ezen az ábrán már nagyon látszanak a demográfiai problémák kiteljesedései. Tisztán látszik rajta, hogy egy elöregedő társadalom korösszetételét mutatja be. Látszik, hogy az alakja kezdi felvenni a hagyma alakot. Továbbá lehet még kettő darab csúcsot is látni. Ezek okáról a következőkben adok magyarázatot.

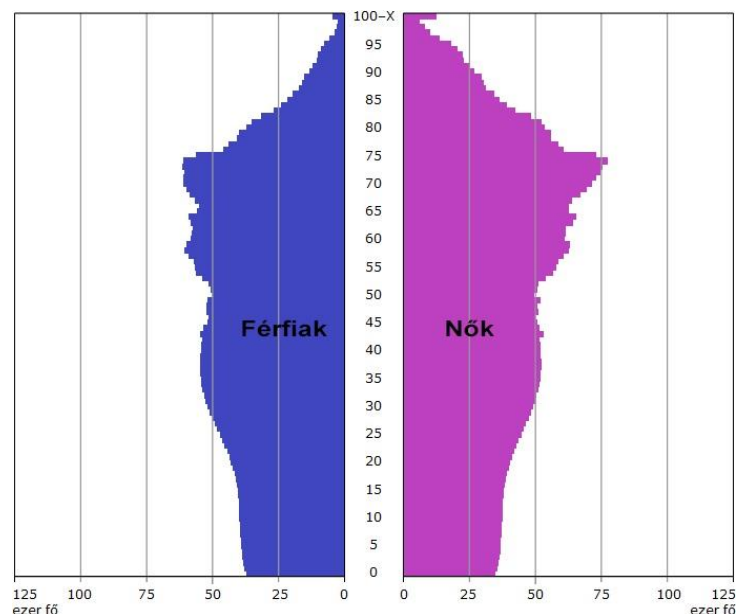
„Asszonynak szülni kötelesség, lánynak szülni dicsőség!” - A Ratkó-korszak

Az 5. ábrán látható két-két csúcsnak politikai oka van. A korszak elnevezése az 1950 és 1956 közötti évekre vonatkozik, melyet az 1949 és 1953 között népjóléti majd egészségügyi miniszterként tevékenykedő Ratkó Annáról kapta. Népeséspolitikájának intézkedései között beszélnünk kell a gyermektelenségi adóról, erőteljes gyermekvállalás melletti propagandáról, és a terhesség művi megszakításának tilalmáról, az abortusztilalomról (Szabó, 2011). A gyermektelenségi adót az olyan 24-50 éves férfiaknak, és az olyan 24-45 éves nőknek kellett fizetniük, akiknek volt keresetük, de gyermekük viszont nem. Az adó mértéke az adóalap 4%-ára terjedt ki. Ezek mellett biztosítottak szülés előtt 12 hét fizetett szabadságot, szülés után pedig hat hónap szoptatási időt (Bartha, 2011). Az abortusztilalom a büntetésekben nyilvánult meg. A tilalom ellenére végrehajtott terhesség művi megszakítása esetén mind az orvos, mind a gyermeket elvetető anya 8 év halmazati büntetést kaphatott (Bartha, 2011). Ezen intézkedéseknek köszönhetően a természetes szaporodás üteme jelentős tempóban megnőtt. Az abortusztilalmat és a gyermektelenségi adót az 1956 nyarán törölték el (Szabó, 2011). Az ebben az 5-6 évben születetteket Ratkó-

gyerekeknek nevezzük. Ők alkotják az ábra fentebbi két csúcsát. A nyugdíj részben már kifejtett nyugdíjkorhatárok értelmében nem nehéz kiszámolni, hogy a Ratkó-gyerekek 2013 és 2020 között fognak nyugdíjba vonulni. Ez elég nagy nyomást fog gyakorolni a már most is nehezen finanszírozható nyugdíjrendszerre. Viszont az ábrán egy 20-25 év késleltetéssel lehet látni újabb két csúcsot. Magyarázatául szolgál az, hogy a Ratkó-gyerekek csoportja elég nagy létszámot jelentett, még a csökkenő gyermekvállalási kedv ellenére is jelentős mennyiségű utódot nemzettek, így létrehozva a Ratkó-unokák társadalmi csoportját. Az ő nyugdíjba vonulásuk – további számolgatások után láthatjuk, hogy – 2040 és 2050 között fog megtörténni, ami egy újabb nyomást fog gyakorolni a nyugdíjrendszerre, és az akkori aktív járulékfizetőkre. Ennek súlyának érzékeltetéseként a harmadik korfa Magyarország 2050. évi, a Népeségtudományi Kutatóintézet 2006-ban készült népesség-előreszámítása alapján készült korfája.

De még mielőtt azt bemutatnám, még szeretnék megjegyezni egy érdekességet. Ez az érdekesség egy olyan esemény, amely a közelmúltban történt. Boross Péter (1993. december 12.-étől az 1994-es választásokig Magyarország miniszterelnöke) 2010 nyarán vetette fel a gyermektelenségi adó ismételt bevezetésének javaslatát, melynek értelmében minden 30 és 60 év közötti férfi és nő egyaránt fizessen külön adót azért, amiért nem vállal részt a gyermeknevelésben (Kiss, 2010). Véleményem szerint ezzel a volt miniszterelnök nem vette számításba, hogy nagyon sok pár nem azért nem vállal gyereket, mert nem akar, hanem azért, mert a pár nő tagja nem tud teherbe esni. További problémám az ötlettel kapcsolatban az, hogy ezzel mindenki kötelezőnek érezné a gyermekvállalást, feltételezve azt, hogy a bevezetés esetén az adó összegét olyan mértékűnek határoznák meg, hogy kevesen lennének hajlandók azt megfizetni. Ennek következtében lehetséges, hogy sok olyan pár vállalna gyereket, akiknek nem állnak rendelkezésükre a gyerekneveléshez szükséges körülmények. Az ilyen családoktól pedig előbb vagy utóbb, de a gyermekvédelmi hatóságok el fogják venni gyermeküket. Jól látható, hogy e javaslat újbóli bevezetése az állami nevelőintézetek számára jelentene komoly terhet.

Visszatérve a magyar népesség jellemzéséhez, mint ahogy azt már fentebb írtam, bemutatom Magyarország 2050. évi előre kalkulált adatokból előállított korfáját.

6. ábra: Magyarország 2050. évi korfája

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2011)

A korfán immáron nagyon jól látható a születéskor várható átlagos életkor jelentős emelkedése, és a termékenység folyamatos csökkenése. Mivel ez az ábra csak becslő adatok alapján készült, egyáltalán nem biztos, hogy az ország korösszetétele tényleg ilyen képet fog mutatni 2050-ben. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a becsléshez a jelenlegi tendenciák folytatódását vették alapul, tehát ahhoz, hogy ez ne így legyen, mindenképpen változásokra lenne szükség.

4.3. VÁLTOZTATANDÓ TENDENCIÁK?

A cím ellenére nem olyan témák kerültek feldolgozásra ezen alfejezet keretein belül, amiknél olyan egyszerű lenne változtatni. Konkrétan a termékenység csökkenésének problémájáról és a születéskor várható átlagos élettartam növekedésének jelenségéről szól. Ezek tudatában egyértelmű, hogy ahhoz, hogy mégis valamifajta kedvező irányú változás történjen ezekkel kapcsolatban, hosszú távú, tudatos, előrelátó népeségpolitikai döntésekre lenne szükség.

4.3.1. A termékenység csökkenése

A demográfiai öregedés legalapvetőbb okozója. A termékenység csökkenése az alacsonyabb születési számokban nyilvánul meg. Létezését több tényező befolyásolja, melyeket ebben a fejezetben mutatok be. Még mielőtt belekezdnék, adatokkal támasztom alá az élveszületések számának csökkenésének tényét. Az adatok a 3. táblázat segítségével muta-

tom be, melyből jól látszik, hogy 1970 óta az élveszületések száma folyamatosan csökken. Az igazán radikális csökkenés az 1990-ben végbemenő társadalmi átalakulást követően figyelhető meg (Spéder, 2004). „A szocializmus volt a „legjobb” születésszabályozó, egészen addig, amíg annak romjain be nem vezették a kapitalizmust” (Botos – Botos, 2006, 396.o.).

4. táblázat: Élveszületések száma

Év	A népesség száma, ezer fő	Élveszületések száma	
		összesen	ezer lakosra
1960	9 961	146 461	14,7
1970	10 322	151 819	14,7
1980	10 709	148 673	13,9
1990	10 375	125 679	12,1
2000	10 222	97 597	9,6
2010	10 014	90 335	9,0

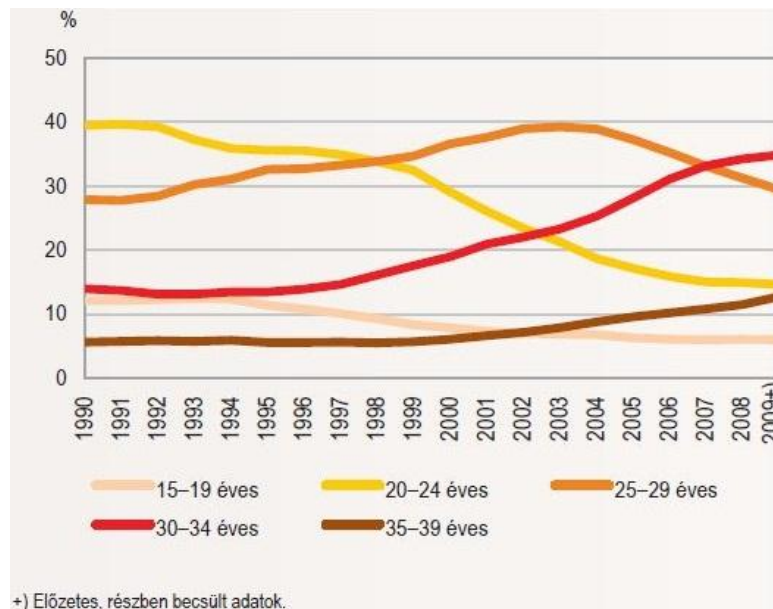
Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2011)

Az egyik termékenységet csökkentő tényező a gazdasági körülmények romlása, érteve ez alatt a munkahelyi, a jövedelem- és a státuszbizonytalanság mértékének növekedését is. A gazdasági tényezők romlása az emberekben bizonytalanság érzetet kelt (Spéder, 2004). Bizonytalan körülmények között kevesebben mernek gyereket vállalni, hiszen nincsenek afelől biztosan meggyőződve, hogy képesek lesznek anyagilag biztosítani a gyermek szükségleteit. Ennek az az oka, hogy a gyermekvállalás egy hosszú távú döntés, minde mellett visszafordíthatatlan (Spéder, 2004).

Andorka (1996) szerint a csökkenés egyik leghatékonyabb fokozójaként a fejlődést és az életszínvonal emelkedését tudhatjuk be, különös tekintettel a nők iskolai végzettségének növekedésére. A felsőoktatás tulajdonképpen két idősíkon is kifejti kedvezőtlen hatását. Az egyik idősíknak a képzésben való elég hosszú részvételi idő minősül, mikor is a mai fogamzásgátlási körülményeknek köszönhetően szinte 0% esélye van annak, hogy valaki gyereket vállaljon. A felsőoktatási tanulmányok elvégzését követően egy ideig minden résztvevő ki akarja élvezni humán tőkéjét, azaz munkába szeretne állni (Spéder, 2004). Munkába állásuk oka, a már fentebb írt probléma kiküszöbölése, hogy minél jobb anyagi körülményeket teremtsenek meg a lehető legrövidebb időn belül, hogy gyermeket annál biztosabb anyagi háttér birtokában vállalhassanak.

Az előzőekben taglalt tényezőt már csak a lakáspiacra való belépés megnehezédése súlyosbítja (Spéder, 2004). Azoknak, akiknek a hozzátartozóik nem tudnak anyagilag segíteni egy lakás megvásárlásában, csak a hitel felvétele jelenthet megoldást. Viszont ezek

elég magas kamatokkal és nagyon hosszú futamidővel rendelkeznek, amelyek együttes hatása azt eredményezi, hogy a futamidő lejáratáig a felvett összegnél jóval többet fizetnek vissza. Ez arra ösztönöz mindenkit, hogy minél nagyobb saját tőkét halmozzon fel az alacsonyabb felveendő hitelösszeg reményében. Ezzel elnyúlik a tőke felhalmozási idő, így a gyermekvállalás is tovább tolódik. A 7. ábra ennek tényét szemlélteti.

7. ábra: Egyes női korcsoportok részesedése az összes születésszámból

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2010) 3.o.

Ha már szóba jött a fogamzásgátlás, akkor úgy érzem, hogy arról is ejtenem kell néhány szót a tényezők sorában (Spéder, 2004). Nem árulok el azzal nagy titkot, hogy e módszerek szorosan hozzájárultak az élveszületések számának csökkenéséhez, hiszen manapság egyre alacsonyabb a nem tervezett gyermekek száma. A demográfusok és társadalomtudósok nagy többsége viszont e módszereket csak eszközöknek tekintik, nem pedig végső okoknak (Andorka, 1996).

Az utolsó tényező esetében felfigyelhetünk arra, hogy létezését alapvetően a csökkenő élveszületések száma váltotta ki. Az elmúlt évtized(ek)ben nagy létszámú női korosztályok lépték túl a szülőképes korosztály határát, ugyanakkor nagyon alacsony létszámú korosztályok léptek be abba (Központi Statisztikai Hivatal, 2004). Az utóbbi 10 évben jelentősen csökkent a fiatal (15 éven aluli) korosztály létszáma. Ezek a számadatok máris előrevetítik egy későbbi fejezet témáját, a születéskor várható átlagos élettartam növekedését. Az 5. táblázatban népesség korcsoportok szerinti létszámát prezentálom.

5. táblázat: A népesség száma korcsoportok szerint

(ezer fő)

Korcsoport, év	2000	2010
0-4	502	488
5-9	597	483
10-14	631	506
15-19	682	602
20-24	844	643
25-29	751	699
30-34	680	854
35-39	621	756
40-44	757	676
45-49	811	604
50-54	671	711
55-59	618	737
60-64	526	590
65-69	502	521
70-74	434	409
75-79	335	340
80-84	130	233
85-89	97	122
90-	33	36
Összesen	10 222	10 014

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2010)

Végignézve jól látszik annak adatain, hogy az újszülött csecsemőtől a 29 éves fiatalokig terjedő korosztályok esetében 10 évvel ezelőtt nagyobb létszám jellemezte azokat. Ahogy azt már fentebb írtam, a fiatalok arányának csökkenése együtt jár az idősök arányának növekedésével (Központi Statisztikai Hivatal, 2004). Ha ennek tudatában vesszük szemügyre a táblázatot, láthatjuk, hogy az 50 éves alsó határral kezdődő korcsoporttól végig a 2010-es év adatai mutatnak nagyobb értékeket egyetlen kivétellel, mely kivételt a 70-74 évesek tábora képezi. Az érdekesség kedvéért végeztem egy kis számolást. Összeadtam a 60. életévüket betöltöttektől kezdve egészen a 90 év fölöttiekig terjedő tartományba eső korcsoportok létszámait, majd kiszámoltam, hogy a kapott összeg a teljes népesség számának hány százalékát teszi ki. Az eredmény kis kerekítéssel 22,5%. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy társadalmunkban minden 4.-5. ember már betöltötte a 60. életévét. Erre a jelenségre a következő fejezet nyújt magyarázatot.

4.3.2. A születéskor várható átlagos élettartam növekedése

6. táblázat: Születéskor várható átlagos élettartam

Év	Születéskor várható átlagos élettartam	
	férfi	nő
1960	65,89	70,10
1970	66,31	72,08
1980	65,45	72,70
1990	65,13	73,71
2000	67,11	75,59
2010	70,50	78,11

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2011)

A 6. táblázatból jól kiolvasható, hogy a születéskor várható átlagos élettartam az évek múlásával folyamatosan növekszik. Ennek a társadalom, a technológia és a tudomány fejlődése a kiváltója. A tudomány fejlődésének körében mindenképpen kiemelném az orvostudomány fejlődését. Napjainkban nagyon sok régen gyógyíthatatlan betegség gyógyítására vált képessé a tudomány ezen ága. A társadalmi és technológiai fejlődésnek köszönhetően az emberek életkörülményei nagyon sokat javultak, mely további éveket csatolt hozzá az addigi várható élettartamok számához. Végül, de nem utolsó sorban egyértelműen növeli a tényező értékeit a csecsemőhalandóság mértékének csökkenése (Giddens, 2003), melyet a 7. táblázat mutat be. A könnyebb összehasonlíthatóság érdekében az elveszületések számát is belefoglaltam.

7. táblázat: A csecsemőhalandóság mértéke

Év	Élveszületések száma	Csecsemőhalandóság, ezer élveszülöttre
1960	146 461	47,6
1970	151 819	35,9
1980	148 673	23,2
1990	125 679	14,8
2000	97 597	9,2
2010	90 335	5,3

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2011)

Az előregedés a népességfejlődés alapfolyamata (Hablicsek, 2002), nem egy olyan káros jelenség, ami ellen küzdeni kellene (Központi Statisztikai Hivatal, 2004). Ellenkezőleg. Létezését el kell fogadni, és a társadalmaknak fel kell készülniük a probléma kezelésére, mivel egy olyan hosszú távú folyamatról beszélünk, amely hatásai lassan, de nagy

erővel nyilvánulnak meg. Nem elegendőek az utólagos reakciók és tendenciákat követő intézkedések (Hablicsek, 2002).

5. KONKLÚZIÓ

A dolgozat zárásaként néhány összefüggést szeretnék még közölni. Mint ahogy azt a demográfia fejezet elemzései kimutatták, Magyarország egy előregedő társadalom. Ha jobban belegondolunk az okai között a termékenység csökkenése volt az egyik. Mi okozza a termékenység csökkenését? Egyrészt a gazdasági helyzet romlása, mint a megélhetési nehézségek fő okozója. A megélhetési nehézségeket a csökkenő reálbérek eredményezik. Ebből máris két következtetést vonhatunk le.

Az első azon a feltevésen alapszik, hogy anyagi helyzetének javítása érdekében a munkavállaló a rejtett gazdaságban helyezkedik el, mivel így nem fog se adókat, se járulékokat fizetni, ezáltal vélhetően magasabb fizetéshez fog hozzájutni. Különösen igaz ez akkor, ha kihasználja a szándékos munkanélküliség lehetőségét. Ha viszont a másik oldalról vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy ennek köszönhetően pedig nyugdíjas korában lesznek megélhetési nehézségei, mégpedig azért, mert nem fizetett adókat és járulékokat. Másik problémája az lesz, hogy nem lesz elegendő szolgálati ideje, így nem is lesz jogosult teljes öregségi nyugdíjra, csak öregségi résznyugdíjra vagy csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíjra.

A másik következtetés pedig az, hogy a csökkenő reálbéreknek köszönhetően egyre kevesebb gyermek születik, mert kevesen mernek ilyen bizonytalan körülmények között gyereket vállalni. Ezt most vizsgáljuk meg a másik irányból. Ha kevés gyermek születik, akkor a fiatalok aránya még tovább csökken. Ezzel a társadalmunk még tovább öregszik, mert az idősek száma nő, a fiataloké pedig csökken. Az alacsony fiatalok számából egyértelműen adódik, hogy egyre kevesebb aktív korú ember lesz. Ez az adóterhek további emeléséhez vezet, hiszen az állam kiadásai nem fognak csökkenni, viszont az államkasszába fizetők létszáma igen, ami pedig a rejtett gazdaság számára teremt térnyerési lehetőséget. Ezekkel párhuzamosan a bizonytalanság a gazdasági környezetben tovább fog fokozódni, ami a termékenység további csökkenéséhez vezet.

A fenti összefüggésekből nagyon jól látszik, hogy a probléma megoldásához hosszútávon kell gondolkodni, nem elég hozzá néhány év. Mindemellett következetes döntések hosszú sorára lenne szükség. Azt, hogy melyik tényező javításával lehetne a legkönnyebben megindítani a javuló tendenciákat, nem tudom. Abban is csak bízni lehet, hogyha egyszer megindul a javulás, az utána nem fog többé megállni.

Én bízom benne.

IRODALOMJEGYZÉK

A társadalombiztosítás ellátásai (2011): Előrehozott öregségi nyugdíj.

<http://www.tbellatasok.abbcenter.com/?id=107933&cim=1> (letöltve: 2011.10.01.)

A társadalombiztosítás ellátásai (2011): Öregségi teljes- és résznyugdíj.

<http://www.tbellatasok.abbcenter.com/?id=32995&cim=1> (letöltve: 2011.11.02.)

Andorka R. (1996): Merre tart a magyar társadalom? – Szociológiai tanulmányok a magyar társadalom változásairól és problémáiról. Antológia Kiadó

Antal J. (2001): A feketegazdaság Magyarországon. Rendőrtiszti Főiskola Budapest

Anthony G. (2003): Szociológia. Osiris Kiadó

Barakonyi E. (2009): Az előregedő társadalom jelentette kihívások a munka világában, és azok feloldásának lehetséges munkajogi eszközei. PhD dolgozat. Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, Pécs

Bartha K. (2011): Ratkó-korszak - 1952 - Ratkó Anna (1903-1981).

http://lhp.hu/cs_olvas.php?a=15583 (letöltve: 2011.11.01.)

Belyó P. (2008): A rejtett gazdaság nagysága és jellemzői. Statisztikai Szemle, 86. évfolyam 2. szám

Belyó P. (2008): A rejtett gazdaság természetrajza. Saldó Kiadó

Botos K.-Botos J. (2006): Nyugdíjkiadásaink. Élet és Tudomány, 8. évfolyam 13. szám, 394-397.o.

Daróczi E. (2002): Az idősek halandóságának alakulása. In: Faragó T. (szerk.): Szerkezetek, folyamatok, összefüggések. Új Mandátum Könyvkiadó

Egerszalóki T. (2009): Csak elméletileg járhatnak jobban a nyugdíjasok.

<http://www.origo.hu/uzletinegyed/valsag/20090520-nem-jarnak-jobban-a-nyugdijasok-bajnai-premium-svajci-indexalas.html> (letöltve: 2011.11.09.)

Egészségpolitikai fogalomtár (2009): Demográfia.

<http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Demogr%C3%A1fia> (letöltve: 2011.10.27.)

Egészségpolitikai fogalomtár (2010): Korfa.

<http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Korfa> (letöltve: 2011.09.30.)

Ékes I. (1993): Rejtett gazdaság – Láthatatlan jövedelmek tegnap és ma. Budapest

Ékes I. (2002): A magyarországi nyugdíjrendszer.

http://attac.zpok.hu/cikk.php?id_article=171 (letöltve: 2011.08.23.)

Ékes I. (2007): A rejtett gazdaság. Zsigmond Király Főiskola és a L'Harmattan Kiadó

Farkas P.-Koppány K. (2006): Közgazdaságtan: Mikro- és makroökonómiai alapismeretek mindennapi használatra. Universitas-Győr Kht.

Gavril F. (2011): Demográfiai alapismeretek.

<http://www.policy.hu/flora/demografia.htm> (letöltve: 2011.11.16.)

Hablicsek L. (2002): A népesség öregedése a holland-magyar összehasonlító vizsgálat módjára. In: Faragó T. (szerk.): Szerkezetek, folyamatok, összefüggések. Új Mandátum Könyvkiadó

Joseph E. S. (2000): A kormányzati szektor gazdaságtana. KJK-Kerszöv jogi és üzleti kiadó Kft.

Kerényi Á. (2009): Keleten a helyzet változatlan – Előregedés a posztkommunista országokban. In: Botos K. (szerk.): Idősödés és globalizáció: Nemzetközi pénzügyi egyensúlytalanság. Tarsoly Kiadó

Kislexikon (2011): Nominálbér.

<http://www.kislexikon.hu/nominalber.html> (letöltve: 2011.11.07.)

Kislexikon (2011): Reálbér.

<http://www.kislexikon.hu/realber.html> (letöltve: 2011.11.07.)

Kiss G. G. (2010): Indulatokat váltott ki a gyermektelenségi adó ötlete.

http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/indulatokat_valtott_ki_a_gyermehtelensegi_ado_otlete/2178459/ (letöltve: 2011.11.01.)

- Kormányportál (2011): Egyszerűen, érthetően a nyugdíjrendszer változásairól.
<http://www.kormany.hu/hu/gyik/egyszeruen-erthetoen-a-nyugdigrendszer-valtozasairol>
(letöltve: 2011.11.03.)
- Korózs L. (2008): A nyugdíjakról feketén-fehéren. Népszava, 2008.06.02.
- KSH (2004): Időskorúak Magyarországon. Központi Statisztikai Hivatal
- KSH (2010): Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2009. Központi Statisztikai Hivatal
- KSH (2010): Népmozgalom, 2009. január-december. Statisztikai Tükör. 4. évfolyam 42. szám
- KSH (2011): Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint, január 1.
<http://www.ksh.hu/interaktiv/korfa/orszag.html> (letöltve: 2011.09.30.)
- KSH (2011): Népesség, népmozgalom (1949–).
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html?160 (letöltve: 2011.11.11.)
- KSH (2011): Népesség, népmozgalom (1949–).
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001b.html?160 (letöltve: 2011.11.13.)
- Lackó M. (2009): Egy rázós szektor: A rejtett gazdaság és hatásai a poszt-szocialista országokban háztartási áramfelhasználásra épülő becslések alapján. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Kutatóközpont
- Megyeri E. (2009): Nyugdíj- és családtámogatási politikák a nyugati társadalmakban. In: Botos K. (szerk.): Idősödés és globalizáció: Nemzetközi pénzügyi egyensúlytalanság. Tarsoly Kiadó
- Money & More Pénzügyi Tanácsadó Zrt. (2010): Mi lesz veled nyugdíj(as)?.
http://penzzseni.hu/sites/default/files/Mileszvelednyugdig_bemutato.ppsx (letöltve: 2011.08.24.)

Nemzeti Erőforrás Minisztérium (2011): A korengedményes nyugdíj, a korengedmény szabályai.

http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=korengedm%C3%A9nyes%20nyugd%C3%ADj&source=web&cd=7&sqi=2&ved=0CGIQFjAG&url=http%3A%2F%2Fwww.kormany.hu%2Fdownload%2F2%2F62%2F20000%2FKorengedm%C3%A9nyes%2520-%2520korengedm%C3%A9nyes%2520nyugd%C3%ADj%25202011.doc&ei=SCK4TvzjD82QswaB_sXSAw&usg=AFQjCNHhX-trgAiytFY1r5SCf0TakwS2Iw (letöltve: 2011.11.07.)

Nemzeti Erőforrás Minisztérium (2011): Öregségi nyugdíj.

http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=%C3%B6regs%C3%A9gi%20teljes%20nyugd%C3%ADj&source=web&cd=5&ved=0CD0QFjAE&url=http%3A%2F%2Fwww.kormany.hu%2Fdownload%2F3%2F62%2F20000%2F%25C3%2596regs%C3%A9gi%2520nyugd%C3%ADj%25202011.doc&ei=PeO3Tv2PDsGN-wbU8OiEBg&usg=AFQjCNFYuhPgVMQ_j1XfOZ5hvWHffiYRg (letöltve: 2011.11.07.)

Orbán G.-Palotai D. (2006): Kihívások előtt a magyar nyugdíjrendszer. Magyar Nemzeti Bank, Budapest

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (2011): Tájékoztató a szolgálati idő elismerésének szabályairól.

http://www.onyf.hu/index.php?module=news_archive&action=show&nid=545 (letöltve: 2011.09.08.)

Spéder Zs. (2004): Gyermekvállalás és a párkapcsolatok átalakulása. Társadalmi Riport 2004, Társas Kiadó

Szabó A. F. (2011): A Ratkó-korszak mítosza. Rubicon Történelmi Magazin, 22. évfolyam, 222-223. szám

Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2011): A nyugdíjtörvény változásai.

<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16506&articleID=42130&ctag=articlelist&id=1> (letöltve: 2011.09.08.)

Szűrös M. (2001): A feketegazdaság gazdaság, társadalmi hatásai. Rendőrtiszti Főiskola Budapest

Tóth I. (2006): Demográfia és nyugdíjrendszer - adalék a nyugdíjrendszerek makroökonómiájához.

http://www.portfolio.hu/gazdasag/nyugdij/demografia_es_nyugdijrendszer_adalek_a_nyugdijrendszerek_makrookonomiajahoz_toth_istvan.76502.html (letöltve: 2011.11.07.)

Világ gazdaság Online (2006): Tőkefedezeti rendszer.

<http://www.vg.hu/gazdasag/makrogazdasag/tokefedezeti-rendszer-111784> (letöltve: 2011.11.03.)

Világ gazdaság Online (2007): Nyugdíj: a megoldás az „ötödik pillér”.

<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/nyugdij-a-megoldas-az-otodik-piller-200491> (letöltve: 2011.08.12.)

Wikipédia (2011): Demográfia.

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Demogr%C3%A1fia> (letöltve: 2011.10.25.)

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET: LAKÁSCÉLÚ HITELEK

Megnevezés	2002	2008	2009
Lakáscélú hitelek állománya			
<i>December 31.-én fennálló állomány, db</i>	248 049	838 805	833 472
<i>Ebből:</i>			
<i>államilag támogatott lakáshitel</i>	133 756	330 616	326 524
<i>devizaalapú lakáshitel</i>	nincs adat	358 533	364 492
<i>December 31.-én fennálló állomány összege, millió Ft</i>	605 960	3 874 988	3 920 041
<i>Ebből:</i>			
<i>államilag támogatott lakáshitel</i>	493 623	1 338 311	1 335 965
<i>devizaalapú lakáshitel</i>	nincs adat	2 365 463	2 462 719
Engedélyezett lakáscélú hitelek			
<i>Lakáshitel, db</i>	151 859	145 504	55 950
<i>Ebből:</i>			
<i>államilag támogatott lakáshitel</i>	79 419	14 973	14 054
<i>devizaalapú lakáshitel</i>	nincs adat	115 805	31 658
<i>Lakáshitel összege, millió Ft</i>	487 902	951 569	322 527
<i>Ebből:</i>			
<i>államilag támogatott lakáshitel</i>	367 111	81 748	78 754
<i>devizaalapú lakáshitel</i>	nincs adat	845 705	217 903
Folyósított lakáscélú hitelek és támogatások			
<i>Összesen, millió Ft</i>	469 739	886 976	345 523
<i>Átlaghitel, millió Ft</i>	3,2	5,7	4,6
<i>Ebből:</i>			
<i>építés</i>	3,6	3,6	3,1
<i>használt lakás vásárlása</i>	3,8	7,5	6,2
<i>korszerűsítés, bővítés</i>	1,5	1,8	1,6
<i>Átlagos futamidő, év</i>	11,0	15,1	15,1
<i>Ebből:</i>			
<i>építés</i>	15,7	18,0	18,1
<i>használt lakás vásárlása</i>	9,8	15,6	15,4
<i>korszerűsítés, bővítés</i>	7,7	11,3	11,1

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (2009) 32.o.